

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПРОФ. ІВАНА КОВАЛИКА

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ
В ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА
(НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ «ДИВОВИЖНІ ПРИГОДИ
В ЛІСОВІЙ ШКОЛІ»)

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21с
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
денної форми здобуття освіти
Мельничук Олени Григорівни

Науковий керівник - доц. Труш Олена Миколаївна

Львів – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	Помилка! Закладку не визначено.
РОЗДІЛ 1 Дослідження складнопідрядних речень в українському мовознавстві	6
1.1. Поняття складнопідрядного речення	7
1.2. Класифікації складнопідрядних речень.....	Помилка! Закладку не визначено.4
1.3. Дослідження складнопідрядних речень у художньому стилі.....	34
РОЗДІЛ 2 Функціонування складнопідрядних елементарних речень у дитячій прозі В. Нестайка	40
2.1. Складні речення із з'ясувальною підрядною частиною	40
2.2. Складні речення із означальною підрядною частиною	44
2.2.1. Складні речення із займеннико-означальною підрядною частиною	49
2.3. Складні речення із обставинною підрядною частиною	50
РОЗДІЛ 3 Складнопідрядні багатокomпонентні конструкції у дитячій прозі В. Нестайка	64
3.1. Складні багатокomпонентні речення із однорідною супідрядністю	64
3.2. Складні багатокomпонентні речення із послідовною підрядністю	70
3.3. Складні багатокomпонентні речення із неоднорідною супідрядністю	
Помилка! Закладку не визначено.1	
3.3. Складні багатокomпонентні речення із кількома видами підпорядкування.....	85
ВИСНОВКИ	90
ДОДАТКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Віддавна багатьох дослідників цікавила глибинна структура складних речень, їхні структурні та семантичні особливості. Відтак українські мовознавці: Л. Булаховський (1951), А. Грищенко, Б. Кулик (1961), А. Грищенко (1964) і Білодід (1971) – досліджують різновиди складного речення. Маємо також порівняно сучасні лінгвістичні розвідки, присвячені цьому питанню І. Вихованця (1992) і Р. Христіанінової (2012).

Останнім часом зростає інтерес до вивчення складних синтаксичних структур, зокрема в художньому мовленні письменників, з'являються все нові підходи щодо аналізу текстів у стилістичному аспекті. Так, Ю. М. Юріна (1999) досліджує ідіостиль О. Теліги, Н. О. Свистун (2016) – складнопідрядні речення зі значенням прямої (підрядні умови) та зворотної (підрядні допусту) зумовленості у романах шістдесятника Б. Харчука, Л. П. Прокопчук – художню прозу М. Стельмаха (2017). Як основу для синтаксичних досліджень беруть і твори сучасних авторів. Зокрема, О. П. Карабута (2010) аналізує художнє мовлення І. Карпи, Л. С. Зінченко (2013) – художні тексти Л. Дашвар, К. В. Маценко (2018) досліджує багатокомпонентні складнопідрядні речення з послідовною підрядністю в романі В. Шкляра «Ключ».

Незважаючи на попередні здобутки в дослідженні складнопідрядних речень у художніх творах, варто продовжувати вивчення художнього мовлення письменників. У практичному аспекті мало вивченою є, зокрема, дитяча проза. Так, нові знання в цій сфері зможуть відкрити ще не вивчені досі нюанси геніальності авторів. Адже доцільним є з'ясувати, як саме той чи інший письменник розвинув і, можливо, вдосконалив синтаксичну структуру сучасної української літературної мови.

Об'єктом дослідження є дитяча проза Всеволода Нестайка.

Предмет дослідження – складнопідрядні елементарні та неелементарні речення.

Мета – проаналізувати структурно-семантичні особливості складнопідрядних речень у дитячій прозі Всеволода Нестайка.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- опрацювати наукову літературу, що стосується теорії складнопідрядних речень;
- створити картотеку методом відбору складнопідрядних речень із творів Всеволода Нестайка;
- виділити структурно-семантичні типи складнопідрядних конструкцій;
- простежити функціональне навантаження складнопідрядних речень у художньому мовленні В.Нестайка;
- виявити особливості підрядних частин як компонентів елементарних та неелементарних складних синтаксичних структур.

Теоретичне значення роботи полягає в ретельному дослідженні проблемних питань класифікації складнопідрядних речень.

Практичне значення отриманих результатів у тому, що вони можуть бути використані для досліджень функціонування складнопідрядних речень у художньому мовленні, зокрема й дитячій прозі.

Матеріал для дослідження – збірка В. Нестайка «Дивовижні пригоди в Лісовій школі».

Обсяг і структура роботи. Магістерська робота загальним обсягом 101 сторінка, з них – 90 основного тексту, складається зі вступу, трьох розділів (одного – теоретичного, двох – практичних), висновків, списку використаної літератури, який налічує 66 позицій та додатків.

Зміст роботи.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, її теоретичне та практичне значення, визначено мету та основні завдання.

Перший розділ – «Дослідження складнопідрядних речень в українському мовознавстві» – має теоретичну інтенційність і містить відповіді на такі питання:

- 1) коли вперше було розглянуто поняття «підрядність», коли українські мовознавці розпочинають вивчення складнопідрядного речення (перешкоди на шляху до його ґрунтовного вивчення) та якою дефініцією складного речення варто послуговуватись? (підрозділ 1.1. Поняття складнопідрядного речення);
- 2) яка із трьох класифікацій складнопідрядних речень є найбільш придатною для використання та зміна поглядів мовознавців на підрядну частину складного речення? (підрозділ 1.2. Класифікація складнопідрядних речень);
- 3) яка особливість стилістичного синтаксису та чи перспективними є дослідження складнопідрядних речень у художньому стилі? (підрозділ 1.3. Дослідження складнопідрядних речень у художньому стилі).

Другий розділ має назву **«Функціонування складнопідрядних елементарних речень у дитячій прозі В. Нестайка»**, у якому з'ясуємо частоту вживання різних типів вище вказаних речень, аналізуємо їх.

У третьому розділі – **«Складнопідрядні багатоконпонентні конструкції у дитячій прозі В. Нестайка»** – відповідно, аналізуємо складнопідрядні багатоконпонентні конструкції із різними типами зв'язків.

У додатках – діаграми частоти вживання різних типів підрядних конструкцій.

РОЗДІЛ 1

ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Мовознавці розрізняють два основних типи сполучення речень у складне – сурядність, або паратаксис, і підрядність, або гіпотаксис¹. Таку диференціацію знаходимо у першій ґрунтовній колективній монографії за редакцією Л. А. Булаховського (1951) про ґраматичну систему української мови. Зокрема, розділ про складне речення підготував О. Є. Вержбицький. У загальних зауваженнях до розділу дослідник зацентрував увагу на особливостях складного речення як спеціальної частини ґраматики.

В україністиці наступних двох десятиліть спостерігаємо концентрацію досліджень у межах синтаксису простого речення, зокрема публікації серії статей Л. Булаховського (1958-1959), або синтаксису складносурядного речення – праці А. П. Грищенка (1964), Г. М. Удовиченка (1968). Докладно розробляє теми про різновиди складного речення у своєму курсі Б. М. Кулик (1961).

До вивчення питань складнопідрядного речення повертаються на початку 70-х рр. У фундаментальній монографії за редакцією І. К. Білодіда (1971) представлено низку праць на відповідну тематику: А.П. Грищенко «Складнопідрядні речення з підрядним підметовим», а також з підрядними присудковим, додатковим, означальним, місця і часу, Л.О. Кадомцева «Обставинні складнопідрядні речення», крім складнопідрядних з підрядними місця і часу. Дослідники трактують складнопідрядне речення як спеціальний різновид загальної категорії речення, у якому роль окремого члена виконує підрядне речення².

¹ Курс сучасної української літературної мови / Інститут мовознавства Академії наук УРСР імені О. О. Потебні; ред. Л. А. Булаховський. – Київ: Радянська школа, 1951. – с.142.

² Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с. 310

А. П. Грищенко (1983) також простежив історію становлення складнопідрядних речень в українській мові. Учений пов'язує їхні першоджерела із синтаксичною системою давньоруської мови, з тими особливостями відносного і сполучникового підпорядкування залежних частин складнопідрядних речень, які вона успадкувала з праслов'янської мови або розвинула за допомогою власних ресурсів³.

Розвиток семантичного синтаксису ознаменував дослідження насамперед семантики складних речень (І. Р. Вихованець), відношення похідності між складнопідрядними і простими ускладненими реченнями (К. Г. Городенська). Результати цих досліджень висвітлено в колективній монографії І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, В. М. Русанівського (1983).

Важливими є дослідження Чернівецької синтаксичної школи (І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська). Коло їхніх інтересів широке: це загалом проблемні питання синтаксису і, зокрема, аналіз та вдосконалення структурних схем складнопідрядних речень (1994).

На сучасному етапі найгрунтовнішою є монографія Р. Христіанінової (2012). Учена характеризує складнопідрядні речення з позицій функціонально-категорійної граматики, яка є засадничою в дослідженнях синтаксису І. Р. Вихованця (1992).

Із численних розвідок українських мовознавців бачимо, що складнопідрядні речення є надзвичайно складними і водночас цікавими для вивчення синтаксичними одиницями.

1. 1. Поняття складнопідрядного речення

«Підрядне отношенє», або ж підрядність, вперше було розглянуто в граматиці М. Осадци (1862). Пізніше І. С. Нечуй-Левицький (1914) досліджує так звані «додавальні» речення. Учений зазначає, що вони розвивають головні

³ *Історія української мови* : Синтаксис : [монографія] : / Г.П. Арполенко [та ін.] ; відп. ред. А.П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1983. – с.333.

речення, щоб ті «повнішали» і «стали ясніші», а також «вияснюють їх мисль». Зрозуміло, що «додавальними» він називає підрядні частини складнопідрядних речень: «Додавальні речення вживаються замість другорядних часток самостійного речення: слів означувальних, додаткових чи доповнюючих та обставних»⁴.

Цікаве трактування складнопідрядних речень, або ж «нерівнозложених» подає В. І. Сімович (1919): «Це товариство, наче зліплене в ціле, споєне докупи, не сполучене. Так, вчений пропонує їхню коротку назву – «спійня речень»⁵. Головне речення він називає «надрядним», таким, що «стоїть рядком вище», а підрядну частину – «побічним реченням», бо ж «воно стоїть низче рядком».

В. І. Сімович стверджує, що підрядні (побічні) речення «самі для себе незрозумілі», адже виконують «службу супроти своїх головних речень. Тобто, на його думку, роль «побічних» речень – бути лише частинами головних речень: «Вони бувають для головних речень присудками, підметами, предметами, прислівниковими та прикметниковими додатками, вони головні речення тільки доповнюють»⁶.

М. П. Левицький в «Українській граматиці для самонавчання» (1923) теж охарактеризовує складнопідрядні речення. Мовознавець називає їх «сполученими-залежними», а підрядні частини – додатковими: «Додаткові, залежні від головного, речення можуть заступати собою яку-небудь частину головного речення: діяльник, вислов, означення, додатки або обставинні слова»⁷.

Такий вияв ізоморфізму був характерним для більшості авторів граматик на початку ХХ ст. і став основою для традиційної логіко-граматичної

⁴ *Нечуй-Левицький І. С.* Граматика української мови / І. С. Нечуй-Левицький. – Київ: Друк. І. І. Чоколова, 1914, Ч. 2 Синтаксис. – с.34.

⁵ *Сімович В. І.* Граматика української мови : для самонавчання та в допомогу шк. науці / Василь Сімович; Українська накладня. – 2-ге вид. з одміними й дод. – Київ ; Ляйпціг: Укр. накладня, [1919]. – с.400

⁶ Там само, с. 408.

⁷ *Левицький М. П.* Українська граматика для самонавчання / М. П. Левицький. – Вид. 3-тє, випр. і доп. – Катеринослав – Ляйпциг, 1923. – с.17.

класифікації складнопідрядних речень. Так, і С. Смаль-Стоцький (1914) підкреслював, що «в реченнях, сполучених підрядно, одно із сполучених речень є членом другого речення»⁸.

Сам термін «підрядність» знайшов своє чітке формулювання лише в 1926 році в проєкті «Українського правопису», в розділі «Елементарна граматична термінологія»⁹. Згодом з'являється новий термін на позначення цього поняття – «гіпотаксис»¹⁰[УП 1945:158], або ж «гіпотакса»¹¹. Л. Булаховський (1951) подає таку дефініцію підрядності: «Сполучення з тим, що його визначає»¹².

Згодом у монографії І. Кулика (1961) знаходимо таке трактування цієї категорії: «Підрядністю називається сполучення простих синтаксично нерівноправних речень, яке утворює смислову й структурно-синтаксичну єдність і в якому одне речення (підрядне) підпорядковується другому (головному), пояснюючи, доповнюючи чи розкриваючи його зміст»¹³. Учений також додає, що головне речення, хоч і є незалежним, але не є самостійним, бо воно не має інтонаційної закінченості.

Отже, підрядність – це визначальна формально-граматична категорія для складнопідрядного речення. Однак вона характерна і для простого речення, і для словосполучення. У сучасних лінгвістичних енциклопедичних словниках підрядність трактують як синтаксичний зв'язок, який указує на граматичне підпорядкування одного компонента іншому в реченні чи

⁸ Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови / уклад. С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – 3-є вид., випр. і доп. – Відень: Книгарня тов-ва ім. Шевченка, 1914. – 111 с.

⁹ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – с.452.

¹⁰ Український правопис / За ред. І. Кириченка. — К.: Українське державне видавництво, 1945. — с.158.

¹¹ Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. -Мюнхен. – 1951 – с.102

¹² Курс сучасної української літературної мови / Інститут мовознавства Академії наук УРСР імені О. О. Потебні; ред. Л. А. Булаховський. – Київ: Радянська школа, 1951. – с.277.

¹³ Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.] / Б. М. Кулик. - Київ : Рад. шк., 1959 - 1961.- с.184

словосполученні, має свою систему засобів вираження й конституює складнопідрядне речення¹⁴.

У складнопідрядних реченнях підрядність має два вияви, які виділено на основі наявності показників зв'язку в обох частинах чи тільки в підрядній частині: співвідносний зв'язок і неспіввідносний зв'язок. Неспіввідносним виступає такий зв'язок, що реалізується за допомогою сполучників чи сполучних слів, які приєднують підрядну частину до головної без будь-якої підтримки з боку останньої, співвідносний зв'язок – це зв'язок, реалізація якого залежить від співвідносних слів, що входять до головної частини¹⁵.

І. Вихованець (2000) називає такі ознаки підрядності: 1) прислівний / детермінантний характер зв'язку; 2) передбачуваність / непередбачуваність; 3) обов'язковість / необов'язковість зв'язку; 4) сила зв'язку; 5) способи (форми) зв'язку; 6) засоби вираження зв'язку.

В історичному контексті визначення складнопідрядного речення змінювалось залежно від наукового бачення його як сполучення простих речень чи одного зв'язного речення. Спочатку складнопідрядні речення розуміли як поєднання простих речень: «Складним реченням зветься сполука окремих речень, з'єднаних сполучниками, сполучними словами й інтонацією в зв'язку з ритмом»¹⁶. Звідси відомим став термін «сполучення речень», як у О. Шахматова.

О. Богородицький має щодо цього кардинально іншу позицію: «У всякому складному реченні його частини становлять одне зв'язне ціле, так що, коли взяти ці частини окремо, вони вже не можуть повністю зберегти попередній зміст, або навіть зовсім неможливі, подібно до того, як морфологічні частини слова існують лише в самому слові, але не окремо від

¹⁴ Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові / Раїса Христіанінова. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – с.11.

¹⁵ Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – с.385.

¹⁶ Курс сучасної української літературної мови / Інститут мовознавства Академії наук УРСР імені О. О. Потебні; ред. Л. А. Булаховський. – Київ: Радянська школа, 1951. – с.283.

нього»¹⁷. Також учений вперше обґрунтовує думку, що складнопідрядне речення – це єдине зв'язне ціле.

М. С. Поспелов та В. В. Виноградов розвинули ідеї свого колеги. Зокрема, В. Виноградов уточнює, що складнопідрядне речення «інтонаційне і смислове ціле», а складові частини його тільки «за своєю зовнішньою будовою більш-менш однотипні з простими реченнями»¹⁸ [див. Кулик 1961: 184].

У «Словнику лінгвістичних термінів» (2017) подано таку дефініцію: «Складнопідрядне речення – це складне речення, частини якого нерівноправні за змістом та граматично і з'єднані підрядним сполучником чи сполучним словом». Пропонуємо розглянути й інші дефініції відомих українських мовознавців:

- 1) Складнопідрядними зводяться складні речення, синтаксичні центри яких разом із залежними від них другорядними членами пов'язуються між собою підрядним синтаксичним зв'язком¹⁹;
- 2) Складнопідрядним реченням називається складне речення, частини якого з'єднуються сполучниками підрядності або сполучними словами²⁰;
- 3) Складнопідрядні речення – речення, в яких частини поєднуються підрядним зв'язком і одна частина синтаксично підпорядкована іншій²¹;
- 4) Складне речення, що складається з двох або більше предикативних одиниць, поєднаних в єдине семантичне й граматичне ціле підрядним

¹⁷ Богородицький В. А. Общий курс русской грамматики (из университетских чтений) / В. А. Богородицкий. – [5-е изд.]. – М. ; Л., 1935. – с.33.

¹⁸ Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.] / Б. М. Кулик. - Київ : Рад. шк., 1959 - 1961. – с.184

¹⁹ Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.43

²⁰ Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – с.86.

²¹ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.98

зв'язком за допомогою сполучників підрядності чи сполучних слів та інших граматичних засобів, називається складнопідрядним²²;

- 5) Складнопідрядним називають різновид складного речення, дві або більше предикативні частини якого поєднані підрядним зв'язком і в якому одна частина підпорядковується іншій²³.

На основі цих дефініцій можемо виокремити такі ознаки складнопідрядного речення як синтаксична нерівноправність частин (є головна і підрядна (залежна) частини), підрядний зв'язок, наявність обов'язкового засобу зв'язку головної частини з підрядною – підрядного сполучника або сполучного слова.

І. Р. Вихованець називає такі формальні ознаки складнопідрядного речення: види формального зв'язку (детермінантний, детермінантно-кореляційний, прислівний, прислівно-кореляційний), сполучниковий і безсполучниковий зв'язок предикативних частин, кількісний їх склад (елементарні і неелементарні складнопідрядні речення)²⁴.

Підрядний зв'язок, на думку вченого, визначає насамперед його передбачуваність або непередбачуваність. Передбачуваний підрядний зв'язок зумовлений властивостями підпорядковуючого слова. Непередбачуваний підрядний зв'язок не залежить від граматичної природи головної частини, не мотивується нею, а визначається семантико-синтаксичними відношеннями між підрядною і головною частинами.

Звідси прислівний підрядний зв'язок ґрунтується на залежності підрядної частини від конкретного слова головної (або ж опорного слова, за термінологією І. Р. Вихованця). Відповідно цей зв'язок є передбачуваним, може бути обов'язковим (опорне слово вимагає залежного компонента для

²² Бевзенко С. П. Сучасна українська мова: Синтаксис. – Навч. посіб./ С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К.: Вища шк., 2005. – с.8.

²³ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – с.313.

²⁴ Там само, с.313.

розкриття свого змісту) або необов'язковим (опорне слово з підрядною частиною поєднано невалентно).

Різновидом прислівного підрядного зв'язку є прислівно-кореляційний зв'язок. В основі цього зв'язку є тотожність змісту опорного слова змістові всієї підрядної частини ²⁵. Уся частина залежить від конкретного слова головної частини – співвідносного слова (вказівного займенника, прислівника). Відповідно такий зв'язок завжди передбачуваний і обов'язковий.

Щодо детермінантного зв'язку, то він значно відрізняється від попередніх двох, бо є непередбачуваним і необов'язковим, а також підрядна частина залежить від головної в цілому. Його різновидом є детермінантно-кореляційний зв'язок, за якого в підрядній частині функціонує анафоричний елемент (сполучне слово), що семантично співвідноситься з усім змістом головної частини, переносячи цей зміст до підрядної частини ²⁶. Тобто сполучне слово передає таким чином зміст головної частини. І. Р. Вихованець зазначає, що воно функціонує лише в складнопідрядних реченнях із супровідними підрядними частинами.

Суттєвою ознакою складнопідрядних речень є також елементарність або неелементарність їхньої структури. Як і елементарні складнопідрядні речення, так і неелементарні, І. Р. Вихованець трактує як різні комбінації елементарних речень. До елементарних ми зараховуємо ті складнопідрядні речення, що мають дві предикативні частини, до неелементарних – три та більше предикативних частин.

Варто також розрізняти типи сполучникових складнопідрядних речень. Тобто за характером засобів зв'язку можуть бути відносні (сполучнослівні) речення, у яких підрядна частина поєднується з головною за допомогою сполучного слова, та займенниково-співвідносні, де в головній частині є

²⁵ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – с.315.

²⁶ Там само, с.316

співвідносне слово, якому в підрядній відповідає сполучне слово чи сполучник²⁷.

Специфічними є безсполучникові складнопідрядні речення, які І. Р. Вихованець вважає найпериферійнішим різновидом складнопідрядних конструкцій. Опорними словами в головній частині є дієслова мовлення, думки, сприймання (казати, думати, пам'ятати, бачити). Безсполучникові складнопідрядні речення співвідносні із сполучниковими складнопідрядними реченнями, у яких підрядна частина поєднується з опорним дієсловом за допомогою сполучника *що*²⁸.

Отже, розуміння складнопідрядного речення змінювалося поступово. У синтаксичній науці воно пройшло шлях від сполучення простих речень до одного цілісного зв'язного речення. Вважаємо найбільш доцільним користуватися дефініцією складнопідрядного речення І. Р. Вихованця, оскільки він висвітлив та почав першим досліджувати це поняття в межах функційного підходу. Учений розглядає загалом складне речення в комунікативному вимірі, що відповідає, зокрема, прагматичній парадигмі, яка є провідною в сучасній науці.

1.2. Класифікація складнопідрядних речень

В українській синтаксичній традиції виокремлюють три основні класифікації складнопідрядних речень: логіко-граматичну, формально-граматичну та структурно-семантичну.

1.2.1. Логіко-граматична класифікація

У межах логіко-граматичної класифікації підрядну частину складнопідрядних речень кваліфікують як головні та другорядні члени

²⁷ Так само, с.319-320..

²⁸ *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – с.319-322.

простого речення. Відповідно до членів речення (підмета, присудка, додатка, означення, обставини) виокремлюють і підрядні речення: підметові, присудкові, додаткові, означальні, обставинні.

Перші спроби розгляду складнопідрядних речень у логічному та граматичному аспектах знаходимо в русистиці XIX ст. Зокрема, М. І. Греч (1834) та П. Перевлеський (1847) виділяли підрядні іменникові, прикметникові, обставинні. Бачимо, що дослідники поєднували два критерії: власне-морфологічний та власне-синтаксичний.

Найповніший систематичний виклад логіко-граматичної класифікації здійснив Ф. І. Буслаєв (1959). На перший план у його дослідженні виступає власне-синтаксичний критерій, згідно з яким підрядні частини кваліфікують як аналоги членів простого речення. Відповідно виокремлено підметові, додаткові, означальні та обставинні підрядні речення, а пізніше Д. Овсяннико-Куликовський (1912) додав ще й присудкові²⁹.

А. Загнітко зазначає, що основоположні принципи логіко-граматичної класифікації в україністиці заклали М. Лучкай, Я. Головацький, М. Осадца, Й. Лозинський, С. Смаль-Стоцький, І. Нечуй-Левицький та інші. Зокрема, І. С. Нечуй Левицький (1913) зазначає, що «додавальні речення вживаються замість другорядних часток самостійного речення: слів обзначувальних, додаткових чи доповнюючих та обставних», і додає, що «з цієї причини вони діляться на речення додавальні обзначувальні, додаткові чи доповнювальні й обставні»³⁰.

С. Смаль-Стоцький підкреслює, що «в реченнях, сполучених підрядно, одно із сполучених речень є членом другого речення»³¹. Вчений виділяє речення підметові, предметові, прислівникові та прикметникові.

²⁹ Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові / Раїса Христіанінова. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – с. 27-28.

³⁰ Нечуй-Левицький І. С. Граматика української мови / І. С. Нечуй-Левицький. – Київ: Друк. І. І. Чоколова, 1914, Ч. 2 Синтаксис. – с.34.

³¹ Смаль-Стоцький С. Граматика руської мови / уклад. С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – 3-є вид., випр. і доп. – Відень: Книгарня тов-ва ім. Шевченка, 1914. – с.117.

Аналогічно класифікує «нерівно-зложені» речення В. І. Сімович (1919): «Відповідно до того, чим побічне речення являється супроти головного...»³². Варто зауважити, що вже у граматиці В. І. Сімовича можемо знайти види прислівникових (сучасних обставинних) речень, ідентичні для структурно-семантичної класифікації: місцеві, часові, способові, порівняльні, наслідкові, причинові, намірові, умовні, допустові.

Подібну класифікацію також розвивав і поглиблював Є. К. Тимченко (1918), розмежовуючи з-поміж “побічних” речень речівникові, прикметникові, прислівникові³³.

На думку К. Шульжука, позитивним у цій класифікації є те, що вона спирається на семантичні особливості складнопідрядних конструкцій, адже логічні питання від головної частини до підрядної чітко визначають синтаксичну роль підрядної частини як розгорнутого члена речення³⁴.

Щодо недоліків цієї класифікації, то неправильним, на нашу думку, є те, що класифікують підрядні частини, не враховуючи синтаксичної цілісності складнопідрядного речення. Також немає єдиного критерію визначення синтаксичної кваліфікації підрядних частин: з одного боку, їх кваліфікують як аналоги членів простого речення (власне синтаксичний), а з іншого – як частин мови (власне морфологічний).

Влучним є висловлювання Д. М. Кудрявського щодо ізоморфності (уподібнення) підрядних речень: «Виявляється, що одне і те саме речення, може бути чим завгодно, дивлячись по тому, поряд з чим воно стоїть. Це означає визначати ялинку, як дерево, біля якого лежать ялинкові шишки: зрозуміло, що в такому випадку ялинкою можна назвати і березу, під якою валяються ялинкові шишки»³⁵.

³² Сімович В. І. Граматика української мови : для самонавчання та в допомогу шк. науці / Василь Сімович; Українська накладня. – 2-ге вид. з одмінами й дод. – Київ ; Ляйпціг: Укр. накладня, [1919]. – с.409.

³³ Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – с.355.

³⁴ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.254.

³⁵ Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – с.359.

Спробуємо окреслити кожен із різновидів підрядних речень на основі колективної монографії за редакцією І. К. Білодіда (1971) (розділи про складнопідрядне речення базуються саме на підході Ф. Буслаєва).

❖ **Складнопідрядні речення з підрядними підметовими**

Складнопідрядне речення з підрядним підметовим виділяємо в системі складних гіпотактичних структур сучасної української літературної мови на основі ізофункціональності підрядної частини й підмета як одного з головних членів речення. Підрядні підметові речення в одних випадках конкретизують підмет головного речення, виражений займенником у називному відмінку, в інших — повністю компенсують відсутність його у головному реченні³⁶.

Підрядне підметове речення, що заміщує підмет головного речення, може:

- а) стосуватися особового дієслова-присудка головного речення, яке є неповним;
- б) виступати підметом при іменному складеному присудкові;
- в) поєднуватися з присудком, вираженим дієсловом минулого часу у формі середнього роду;
- г) сполучатись із присудком, вираженим дієсловом із –ся;
- г) поєднуватися з присудком, вираженим прислівником. Специфіка цих структур у тому, що головна частина в цих при ізольованому розгляді часто є безособовим реченням; у такому випадку його слід розглядати як відносно безособове³⁷.

❖ **Складнопідрядні речення з підрядними присудковими**

Складнопідрядне речення з підрядним присудковим виділяємо в системі гіпотактичних конструкцій сучасної української літературної мови за досить

³⁶ *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис* : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.311

³⁷ *Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови*. – Київ: "Академія". 2004. – с.254-255

своєрідною ознакою функціонування підрядної частини³⁸. Це такі речення, в яких підрядна частина конкретизує іменну частину складеного присудка в головному реченні, виражену займенником. На думку К. Шульжука, такі конструкції певною мірою «не вписуються» в логіко-граматичну класифікацію, бо підрядна частина не може виконувати ролі відповідного члена речення при головній частині.

З головною частиною підрядна синтаксично поєднується сполучними словами *хто, що, який, котрий*, сполучниками *що, як, мов, немов, ніби, нібито, наче, неначе, щоб*³⁹.

❖ **Складнопідрядні речення з підрядними додатковими**

Складнопідрядним реченням з підрядним додатковим називається така синтаксична конструкція, в якій підрядна частина виступає у функції об'єктного визначника при дієслові, прикметнику, віддієслівному іменнику, прислівнику або ж конкретизує додаток головного речення, виражений займенником⁴⁰.

Синтаксична сполучуваність підрядних додаткових речень обмежується певними семантичними групами дієслів, із лексичної природи яких обов'язково впливає потреба пояснення, конкретизації їх значення. До таких семантичних груп дієслів належать:

а) дієслова зі значенням повідомлення, передачі інформації: *говорити, розповідати, повідомляти*;

б) дієслова на позначення психічного стану і процесів розумової діяльності: *розсуджувати, замовчувати, підозрювати, вважати, вигадувати*;

в) дієслова на позначення процесів сприймання: *бачити, дивитись, чути, слухати, відчувати*;

³⁸ *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис* : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.314

³⁹ *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.255-256.

⁴⁰ *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис* : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.316

г) дієслова із значенням волевиявлення щодо відповідного адресата: *примушувати, приневолювати, припрошувати, запрошувати, зобов'язувати*⁴¹ [Білодід 1971: 318-319].

❖ **Складнопідрядні речення з підрядними означальними**

Складнопідрядні речення з підрядними означальними належать до тієї групи складних синтаксичних конструкцій, яким властиве прислівне підпорядкування підрядного речення, тобто граматична залежність його не від усього головного речення, а лише від окремого слова або словосполучення в його складі. Синтаксична функція підрядного означального речення полягає в тому, що воно, маючи загальні внутрішньо-синтаксичні ознаки підрядної синтаксичної конструкції, виступає як один із важливих засобів вираження атрибутивних відношень у сучасній українській літературній мові⁴².

Це речення, в яких підрядна частина виконує роль означення або уточнює означення до якогось члена головного речення. Підрядні відповідають на питання *який? яка? яке? які?* Вони поєднуються з головними сполучниками *що, щоб, як, ніби, нібито, мов, немов, наче, неначе*, сполучними словами *який, чий, котрий, коли, хто, що, де, куди, звідки*⁴³.

А. Загнітко та його попередники поділяють складнопідрядні речення з підрядними означальними на два різновиди: 1) складнопідрядні речення з підрядними означальними відносного підпорядкування; 2) складнопідрядні речення з підрядними означальними сполучникового підпорядкування.

У складнопідрядних реченнях із підрядними означальними сполучникового типу широко вживаються сполучники *що, щоб, як, ніби (нібито), мов (немов, немовби, немовбито), наче (неначе, неначебто)*. Їх вживання пов'язане з певною спеціалізацією підрядних означальних речень

⁴¹ Там само, с.318-319.

⁴² *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис* : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.352

⁴³ *Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови*. – Київ: "Академія". 2004. – с.258.

щодо ознаки, для вираження якої вони використовуються⁴⁴ [Загнітко 2001: 372-373].

Як важливий формальний показник складнопідрядних речень із підрядними означальними, приєднаними сполучником *що*, виступає корелятивна єдність «займенник *такий* (*така, таке*) в головному реченні – сполучник у підрядному реченні»⁴⁵.

❖ Складнопідрядні речення з підрядними обставинними

До обставинних підрядних речень належать такі синтаксичні структури, які в межах складного речення – у внутрішньосинтаксичних стосунках з головною їх частиною – виконують функції обставин. Синтаксичні стосунки, в які вступають обставини з предикативним центром простого речення, набагато простіші від синтаксичних відношень між підрядними обставинними реченнями та головним у межах складного речення. За загальною властивістю будови синтаксичної конструкції обставини вступають в асиметричний, але попарний зв'язок з іншими членами речення. Ця загальна властивість синтаксичної конструкції у складнопідрядному реченні порушується, і підрядна частина речення – як елемент усієї складної конструкції, як поширений член речення – не творить, подібно до обставини, простої синтаксичної пари з будь-яким елементом головної частини, хоч, несучи в собі обставинне значення, стосується присудка головної частини⁴⁶.

Підрядні частини здебільшого стосуються змісту всієї головної частини та відповідають на питання *де? куди? звідки? коли? з якого часу? до якого часу? чому? з якої причини? як? яким способом? наскільки? для чого? навіщо? з якою метою? за якої умови? незважаючи на що?* та ін.

Виділяють такі види підрядних обставинних:

⁴⁴ Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

⁴⁵ Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.340

⁴⁶ Так само, с.343.

- часу;
- місця;
- причини;
- умови;
- допусту;
- мети;
- наслідку;
- способу дії;
- порівняльні⁴⁷.

У межах логіко-граматичної класифікації дехто з учених виокремлює пояснювальні (супровідні, приєднувальні) речення, мотивуючи це тим, що вони визначають зміст головного речення або ж подають якісь додаткові зауваження до нього⁴⁸.

1. 2. 2. Формально-граматична класифікація складнопідрядних речень

Формально-граматична класифікація ґрунтується на засобах зв'язку частин складнопідрядного речення.

За цим критерієм передбачено поділ складнопідрядних речень на три типи:

1. Сполучникові – підрядні частини поєднуються з головними сполучниками;
2. У яких підрядні частини поєднуються з головними сполучними словами;
3. Безсполучникові – складнопідрядні речення з розділовою паузою.

Цю класифікацію активно розробляли Д. М. Овсянико-Куликовський (1912), М. Петерсон (1923), О. М. Пешковський (1956), П. Ф. Фортунатов (1956).

⁴⁷ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.358-359.

⁴⁸ Сучасна українська літературна мова. Синтаксис : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – с.359

Д. М. Овсянико-Куликовський продовжує вчення про ізоморфність підрядних частин, але основну увагу зосереджує на підрядних сполучниках та сполучних словах. Зокрема, лінгвіст подає загальний опис деяких сполучників, а при характеристиці сполучних слів зосереджує свою увагу на підрядних підмета, присудка, додатка, прикладки⁴⁹. Це була по суті перша відома спроба замінити класифікацію підрядних частин класифікацією підрядних сполучників.

Вияв крайнього формалізму бачимо в М. М. Петерсона. Учений замінив саме поняття складного речення поняттям поєднання словосполучень за допомогою відносних слів або певних сполучників⁵⁰. Його позиція була дуже радикальною, адже М. Петерсон навіть відмовився від поділу складних речень на складносурядні та складнопідрядні.

О. М. Пешковський поглиблює підхід свого колеги, Д. М. Овсянико-Куликовського. Учений повністю відмовляється від логіко-граматичної класифікації та розмежовує складнопідрядні речення винятково за засобами зв'язку між їхніми частинами, як і П. Ф. Фортунатов. Тобто в його баченні сполучники є єдиним показником підрядних функцій. Згідно з таким судженням, О. М. Пешковський пропонує поглиблену класифікацію сполучників, які поділяє на дев'ять розрядів: причинові, цільові, наслідкові, з'ясувальні, пояснювальні, умовні, допустові, порівняльні, часові.⁵¹ А. Загнітко підкреслює вагомість такого підходу, але наголошує, що при аналізі підрядних частин він є недостатнім, бо останні, приєднуючись однаковими сполучниками, можуть характеризуватися відмінним значенням.

Подібну класифікацію розробив Л. А. Булаховський (1951), який розглядає підрядні речення окремо. Учений виокремлює такі «тямові» групи сполучників: мети, причинові, висказові, порівняльні, часові, наслідкові,

⁴⁹ Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові / Раїса Христіанінова. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – с.428.

⁵⁰ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.259

⁵¹ Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – с.359.

умовні, відступні⁵². Серед сполучних слів – відносні іменники (*хто, що*), відносні прикметники (*який, котрий*) і відносні прислівники (*де, куди, коли, поки, чому*).

Л. А. Булаховський також розмежовує 5 груп сполучників на підставі їх функціональної придатності приєднувати речення, фразу або здатності виступати текстотвірним началом: 1) сполучники, які поєднують окремі речення і члени речення; 2) парні сполучники; 3) сполучники, які поєднують відносно самостійні речення та їх еквіваленти; 4) сполучники, які розпочинають окреме речення; 5) сполучники, які вживаються на межі фраз⁵³. Сполучники, основним призначенням яких постає поєднання головної і підрядної частини, як правило, належать до першої групи.

Варто зауважити, що в українському мовознавстві окремі автори (Є. К. Тимченко, Л. А. Булаховський) описують, власне, не складні конструкції, а сполучники, що можуть поєднувати словосполучення чи «побічні» речення⁵⁴.

Якщо узагальнити погляди вище зазначених формалістів, то розуміємо, що основну відмінність підрядної частини від головної вони вбачають у наявності сполучника або сполучного слова. На нашу думку, такий підхід є нищівним щодо розуміння цілісної семантичної структури складнопідрядного речення, позаяк неправильно обмежувати підрядність лише сполучними засобами частин.

Водночас варто зазначати, що формально-граматична класифікація мала й позитивний вплив, адже вона акцентувала увагу дослідників на засобах сполучуваності предикативних частин. Зокрема, в колективній монографії за редакцією І. Білодіда, автор розділу про складнопідрядні речення, О. Є.

⁵² *Курс сучасної української літературної мови* / Інститут мовознавства Академії наук УРСР імені О. О. Потебні; ред. Л. А. Булаховський. – Київ: Радянська школа, 1951. – с.296-305.

⁵³ *Загнітко А.П.* Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – с.384.

⁵⁴ *Слинько І. І.* Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – с.429.

Вержбицький ґрунтовно аналізує сполучні засоби поряд із аналізом підрядних підметових, присудкових, означальних та інших.

1. 2. 3. Структурно-семантична класифікація складнопідрядних речень

У межах структурно-семантичної класифікації встановлюють структурні і семантичні зв'язки між головною і підрядною частиною складнопідрядних речень, тобто складнопідрядне речення розглядають як структурно-семантичне ціле. На думку С. П. Бевзенка (2005), саме ця класифікація є всебічною і найповнішою.

В. О. Богородицький (1935) вперше висловив думку про цілісність складнопідрядних речень та обґрунтував їхню типологізацію на основі таких критеріїв: 1) «до чого належить підрядне», тобто підрядна частина залежить від всієї головної частини чи лише від її окремого слова; 2) «які формальні слова використовують (а також інші засоби – інтонація тощо)» при приєднанні підрядної частини до головної і 3) «які смислові відтінки в кожному випадку належать самим підрядним...», тобто який характер семантичних відношень між частинами складнопідрядного речення⁵⁵.

М. С. Пospelов (1953) розвинув та послідовно реалізував ідеї В. О. Богородицького. Учений, зокрема, резюмує, що «складові частини складного речення не можна розглядати як окремі речення, а тільки як взаємопов'язані і тому несамостійні елементи єдиної синтаксичної побудови»⁵⁶. З огляду на характер змістових відношень між головною і залежною частинами складнопідрядного речення М. С. Пospelов пропонує здійснювати класифікацію складнопідрядних речень послідовно, досліджуючи при цьому і структурні, і семантичні властивості цих речень.

⁵⁵ *Богородицький В. А.* Общий курс русской грамматики (из университетских чтений) / В. А. Богородицкий. – [5-е изд.]. – М. ; Л., 1935. – с.55-56.

⁵⁶ *Палатовська О.В.* Російське складне речення в когнітивно-дискурсивному висвітленні (на матеріалі усної науково-професійної комунікації): дисертація. – Київ, 2020. – с.129.

На основі цього вчений виділяє два типи складнопідрядних речень: одночленні структури, у яких підрядна частина пояснює в головній лише якийсь один її член (опорний компонент), і двочленні структури, у яких залежна частина розкриває зміст головної загалом⁵⁷.

На сучасному етапі використовують терміни «речення розчленованої структури» і «речення нерозчленованої структури». Речення розчленованої структури поділяють на часові (темпоральні), умови, мети (цільові), причини, місця, порівняльні, допустові, наслідкові, супровідні, речення нерозчленованої структури – на присубстантивно-атрибутивні (атрибутивні, означальні), займенниково-співвідносні і з'ясувальні.

❖ Складнопідрядні речення розчленованої структури

У складнопідрядних реченнях розчленованої структури предикативні частини поєднано детермінантним зв'язком. Цей підрядний зв'язок є непередбачуваним та необов'язковим і ґрунтується на тому, що підрядна частина залежить від головної в цілому.

Розгляньмо основні типи складнопідрядних речень нерозчленованої структури.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною місця – це речення, підрядна частина яких характеризує місце чи напрямок дії, про яку йдеться в головному⁵⁸. Підрядна частина відповідає на питання де? куди? звідки? Відповідно виділяють три групи речень з підрядними місця залежно від семантики:

1. Підрядні, що вказують на місце дії (приєднуються до головної частини сполучним словом де).
2. Підрядні, що вказують на напрям дії (з головною частиною поєднуються сполучним словом куди)

⁵⁷ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.260

⁵⁸ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с. 277.

3. Підрядні, що вказують на вихідний пункт дії (приєднуються до головної сполучним словом звідки)⁵⁹.

І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська ці речення визначають як один із підтипів ототожнених речень – складнопідрядні просторово-ототожені речення. Мовознавиці виділяють такі найважливіші, на їхню думку, моделі складнопідрядних речень місця: зі співвідносним словом там, зі співвідносним словом туди; зі співвідносним словом звідти.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною часу – це речення, у яких підрядна частина містить вказівку на час дії (ознаки), про який ідеться в головній частині речення⁶⁰. Підрядна частина відповідає на питання коли? як довго? з якого часу? до якого часу? з яких пір? до яких пір?

Найтипівішим сполучником, що виражає часове значення, є сполучник коли. О. Вержбицький (1971) не розмежовує сполучники та сполучні слова у складнопідрядних реченнях часу, тобто вчений вважає, що в реченнях такого типу, крім сполучників, є ще сполучні слова як засоби зв'язку. Однак на думку К. Шульжука (2004), підрядними сполучними засобами часу є лише підрядні сполучники.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною способу дії, міри і ступеня – це речення, у яких підрядна частина розкриває спосіб чи якість дії, а також міру чи ступінь вияву ознаки головної частини речення⁶¹. Підрядна частина відповідає на питання як? яким способом? якою мірою? наскільки?

У головній частині часто є співвідносні слова, що утворюють зі сполучними словами та сполучниками корелятивні групи: так — як, так — що, так — щоб, стільки — скільки, настільки — наскільки, стільки — як, такий — як (що) та інші (у цьому випадку вони становлять займенниково-співвідносний тип речень).

⁵⁹ Там само, с.278.

⁶⁰ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.279.

⁶¹ Там само, с.282.

Варто зауважити, що наприклад, Б. Кулик (1961) виділяє окремо складнопідрядні способу дії і складнопідрядні міри та ступеня, тоді як К. Шульжук об'єднує ці типи.

Складнопідрядні речення з підрядною порівняльною частиною – це речення, в яких підрядна частина за допомогою порівняння пояснює зміст усього головного речення⁶². Підрядна частина відповідає на питання як? і приєднується до головної порівняльними сполучниками як, мов, немов, наче, ніби, неначе, немовби, сполучним словом як. У головній частині може бути співвідносне слово так. Тобто ці речення можуть бути сполучниковими, відносними та займенниково-співвідносними.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною причини – це речення, у яких підрядна частина вказує на причину, що викликає дію головного речення, і відповідає на питання чому? через що? з якої причини?⁶³.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною мети. Це речення, в яких підрядна частина вказує на мету чи призначення того, про що йдеться в головній частині. Підрядна частина відповідає на питання для чого? навіщо? нащо? з якою метою? і приєднується до головної сполучниками щоб, щоби, аби та складеними сполучниками для того щоб, зати́м щоб, задля того щоб, на те щоб, в ім'я того щоб. Перша частина цих сполучників у разі їх розчленування виконує роль співвідносних слів у головному реченні. Найуживанішим є підрядний сполучник щоб⁶⁴.

В. Белошاپкова в межах складнопідрядних мети виділяє речення антимети – речення, в яких йдеться про непередбачувані, несподівані, часто небажані наслідки, що не можуть бути справжньою метою⁶⁵. В термінології мовознавиць Чернівецької школи це речення несправжньої мети (їхня

⁶² Там само, с.285.

⁶³ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.287.

⁶⁴ Там само, с.289.

⁶⁵ Белошاپкова В. А. Грамматическая природа сложного предложения / В. А. Белошاپкова // Проблемы современной лингвистики: сб. науч. тр. – М., 1968. – с.141.

характерна особливість – невідповідність семантики головної і підрядної частини)⁶⁶.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною умови – це речення, в яких підрядна частина вказує на умову, від якої залежить здійснення дії, про яку йдеться в головній частині⁶⁷. Підрядна частина відповідає на питання за якої умови? і приєднується до головної частини сполучниками якщо, якщо б, коли, коли б, якби, як, раз, аби, яким у головній частині можуть відповідати співвідносні слова тоді, так. Тобто цей тип складнопідрядних речень реалізується в двох різновидах: сполучниковому та займенниково-співвідносному.

Складнопідрядні речення з підрядною допустовою частиною – це речення, в яких дія, позначувана підрядною частиною, обмежує вияв дії головної частини, однак, незважаючи на це, дія головної частини стає реальною⁶⁸. Від головної до підрядної частини ставиться питання незважаючи на що?

І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська поділяють ці речення на власне-допустові (головна частина яких повідомляє про явище, яке відбулося всупереч тому, що передбачалося підрядною частиною) та невласне-допустові (допустова семантика може послаблюватися, набувати різних відтінків – умовного, зіставного, розділового)⁶⁹.

Складнопідрядні речення з підрядною частиною наслідку – речення, в яких підрядна частина вказує на наслідок того, про що йдеться в головній⁷⁰. Їхньою особливістю є те, що від головної до підрядної частини не можна поставити питання. У підрядній частині завжди є складений сполучник так що.

⁶⁶ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – с.113.

⁶⁷ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с. 292.

⁶⁸ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с. 294.

⁶⁹ Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – с.124.

⁷⁰ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с. 297.

Складнопідрядні речення з підрядною супровідною частиною – це речення, у яких головна частина з погляду структури і змісту є цілком завершеною і не вимагає підрядної, а підрядна, будучи додатковим повідомленням до сказаного в головній, містить у собі синтаксичний показник несаможитності — сполучне слово що в будь-якій відмінковій формі ⁷¹. Їхньою особливістю є неможливість поставити питання до головної частини, бо вона не вимагає підрядної. Такий тип речень не відповідає усталеній класифікації складнопідрядних речень (зокрема, в шкільній програмі речення супроводу не розглядають), однак має право на існування.

❖ Складнопідрядні речення нерозчленованої структури

Нерозчленовані (одночленні, за М. Пospelовим) складнопідрядні речення – це такі складні речення, в яких підрядна частина відноситься до одного слова (словосполучення) головної частини й приєднується до неї за допомогою функціональних сполучників і сполучних слів⁷².

На думку В. А. Белошапкової (1968), у складнопідрядних реченнях нерозчленованої структури є два види зв'язку між предикативними частинами: прислівний і кореляційний⁷³.

І. Р. Вихованець виділяє прислівний (підрядна частина залежить від конкретного слова головної частини) та прислівно-кореляційний підрядний зв'язок (підрядна частина залежить від конкретного слова головної частини – співвідносного слова (вказівного займенника, прислівника). Учений зазначає, що прислівний зв'язок завжди передбачуваний, може бути обов'язковим і необов'язковим; прислівно-кореляційний завжди обов'язковий,

⁷¹ Так само, с. 297.

⁷² Цілина М. М. Сучасна українська літературна мова (Синтаксис складного речення): посібник для дистанційного навчання / Марина Цілина. – Київ: Університет "Україна", 2017. – с.44

⁷³ Белошапкова В. А. Грамматическая природа сложного предложения / В. А. Белошапкова // Проблемы современной лингвистики: сб. науч. тр. – М., 1968. – с.146.

передбачуваний, а зміст співвідносного слова тотожний змістові підрядної частини⁷⁴.

Варто зауважити, що українські мовознавці подають різну кількість різновидів цих речень. Так, І. Р. Вихованець вважає, що «оскільки визначальним елементом структури складнопідрядних речень із валентно зумовленою підрядною частиною є опорне предикативне слово, то класифікація цих речень має будуватися на частиномовній належності опорного слова, його валентному потенціалі і характері семантико-синтаксичних відношень між опорним словом і підрядною частиною»⁷⁵. Відповідно серед прислівних складнопідрядних речень учений виділяє такі чотири класи: з'ясувальні, порівняльно-об'єктні, локативні, атрибутивні.

І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська виділяють присубстантивно-означальні, предметно-ототоженні, якісно-ототоженні, просторово-ототоженні, якісно-кількісні та з'ясувальними складнопідрядні речення нерозчленованої структури. Перший клас – це синтаксичні одиниці, у яких поруч із субстантивами можуть бути вказівні займенники той і такий, а також речення, де підрядна частина просто поширює зміст опорного слова в головній.

До предметно-ототожнених мовознавці зараховують складнопідрядні речення, у яких опорні займенники (у прямих та непрямих відмінках) переходять в іменники. Якісно-ототоженні речення містять у головній частині займенник такий, від якого залежить підрядна частина. У просторово-ототожнених реченнях співвідносними є прислівники *там, туди, звідти, скрізь* та інші. До якісно-кількісних зараховують: «1) речення з порівняльним відтінком (зі сполучним словом *як* і сполучниками *ніби, мов, немов, наче*); 2) речення із значенням міри і ступеня (зі сполучником *що*); 3) речення із

⁷⁴ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – с.77-79.

⁷⁵ Там само, с.116.

значенням наслідку чи мети (із сполучником *щоб*)»⁷⁶. Бачимо, що мовознавиці здійснювали класифікація головно за семантичним принципом структурно-семантичної класифікації.

Однак якщо брати до уваги і структурний, і семантичний аспект, то до складнопідрядних речень нерозчленованої структури варто зараховувати присубстантивно-атрибутивні (означальні), займенниково-означальні і з'ясувальні.

Складнопідрядні речення з підрядною означальною частиною – це такі речення, в яких підрядна частина відноситься до члена речення головної частини, вираженого іменником (субстантивованим словом), і вказує на ознаку предмета⁷⁷. Підрядна частина відповідає на питання який? яка? яке? які? і або характеризує предмет, або розкриває його ознаку.

Підрядні частини приєднуються до головних за допомогою:

1. Сполучників (що, щоб, мов, немов, мовби, наче, ніби, нібито та ін.)
2. Сполучних слів, виражених займенниками (що, який, чий, хто, котрий).
3. Сполучних слів, виражених прислівниками (де, куди, звідки, коли, як).

Важливу роль у головній частині відіграють опорні слова. До найтипівіших опорних одиниць І. Р. Вихованець зараховує слова *той, та, те, такий, така, таке, там, туди, звідти, стільки, так, тоді, доти*⁷⁸.

К. Шульжук відповідно до принципів структурно-семантичного підходу зауважує, що підрядні означальні речення, співвідносячись із означеннями як членами простого речення, граматично багатші від членів речення і виражають ознаку в різному часі й способі.

⁷⁶ Слинко І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинко, Н. В. Гуїванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – с.224-225.

⁷⁷ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с. 264.

⁷⁸ Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – с.337.

До класу займенниково-означальних речень належать синтаксичні одиниці, у яких підрядні частини стосуються займенника у складі головної частини. Якщо розглядати їх у контексті логіко-граматичної класифікації, то вони відповідають складнопідрядним з підрядними підметовими, присудковими або додатковими.

Деякі мовознавці зараховують їх до складнопідрядних речень з підрядними означальними. Однак К. Ф. Шульжук зазначає, що «до складнопідрядних речень з підрядними означальними їх відносять умовно, оскільки підрядні не означають займенника, а розкривають його зміст, конкретизують його значення»⁷⁹.

Вчений виділяє два різновиди речень з підрядними займенниково-означальними: складнопідрядні предметноототожені (у головній частині найчастіше виступає займенник *той*, що вказує на особу або предмет, рідше – займенники *він, ви, всякий, кожний, ніхто, хтось, щось, дехто, хто-небудь* та ін.) та складнопідрядні якісно-ототожені (утворюються за зразком *такий – який*)⁸⁰.

Складнопідрядні речення з підрядною з'ясувальною частиною – це такі одночленні речення, в яких головна частина є семантично і структурно неповною, а підрядна компенсує цю неповноту і відповідає на відмінкові питання *хто? що? кого? чого? тощо*⁸¹.

Підрядна частина займає позицію відсутнього в головній частині підмета і додатка або ж конкретизує, наповнює змістом члени речення головної частини (додатки і в окремих випадках підмети), виражені займенником. Тобто підрядна частина є ніби описовою заміною підмета чи додатка головної.

Складнопідрядними з'ясувальними є й речення, головною частиною яких є слова типу *зрозуміло, очевидно, відомо, характерно*. Також підрядна

⁷⁹ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с. 271

⁸⁰ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.272-273

⁸¹ Так само, с.274.

частина може залежати і від віддієслівних іменників, або іменників, що так або інакше зв'язані з дієсловами сприймання, мовлення, мислення, почуттів (*чутка, уява, думка, згадка, звістка*)⁸². Такі речення М. Цілина називає складнопідрядними з підрядними з'ясувально-означальними, оскільки вони набувають додаткових відтінків означальності.

К. Шульжук зауважує, що за співвідношенням з логіко-граматичною класифікацією підрядні з'ясувальні частини відповідають переважній більшості підрядних додаткових речень (за винятком тих, у яких у головній частині додаток-займенник конструктивно обов'язковий) і таких підрядних підметових речень, що становлять описову заміну підмета головної частини і в одному випадку (за наявності головних членів типу відомо, характерно, зрозуміло) можуть конкретизувати «фіктивний» підмет-займенник *те*⁸³.

Варто сказати декілька слів і про багатокомпонентні конструкції. Зокрема, на думку К. Шульжука конструктивними ознаками складного багатокомпонентного речення є:

- 1) наявність трьох предикативних частин неконтамінованих і трьох – п'яти контамінованих багатокомпонентних реченнях;
- 2) не менше двох сполучних засобів (сполучників чи сполучних слів);
- 3) характер синтаксичного зв'язку між частинами й компонентами складного багатокомпонентного речення;
- 4) поліваріантність багатокомпонентних конструкцій;
- 5) багатомірність структури;
- 6) складність семантичної структури і семантико-синтаксичних відношень між частинами й компонентами складного багатокомпонентного речення⁸⁴.

Ураховуючи характер синтаксичного зв'язку підрядних компонентів з головним та між собою, мовознавець виокремлює центральні моделі цих

⁸² Цілина М. М. Сучасна українська літературна мова (Синтаксис складного речення): посібник для дистанційного навчання / Марина Цілина. – Київ: Університет "Україна", 2017. – с.61.

⁸³ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.277.

⁸⁴ Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. – с.338

конструкцій: 1) речення з послідовною підрядністю; 2) речення з однорідною супідрядністю; 3) речення з неоднорідною супідрядністю; 4) периферійну ланку становлять контаміновані речення, у яких по-різному комбінується однорідна й неоднорідна супідрядність та послідовна підрядність⁸⁵.

Отже, на сучасному етапі саме структурно-семантична класифікація є визнаною більшістю українських мовознавців. Не виправдала себе логіко-граматична класифікація, у межах якої підрядні частини складнопідрядного речення співвідносили із членами речення (такий ізоморфізм ігнорував цілісність складнопідрядного речення). Визнали обмеженість і формально-синтаксичної класифікації, оскільки її підхід базувався більше на дослідженні та аналізі сполучників і сполучних слів підрядної частини, тоді як цілісна структура речення знову ж таки залишалась на периферії вивчення.

1.3. Дослідження складнопідрядних речень у художньому стилі

Синтаксис художнього тексту посідає чільне місце в лінгвістичних дослідженнях уже багато десятиліть. Він, зокрема, передбачає вивчення мовно-виражальних прийомів, конкретно-чуттєвих образів в окремих творах, ідіосистемах, жанрових різновидах текстів⁸⁶.

Складнопідрядні речення можна по праву вважати основою будь-якого тексту в художньому стилі. Їхня структура є найбільш оптимальним варіантом для більшості майстрів слова. Підрядна частина завжди влучно розвиває думку головної, а інколи є просто необхідною. Синтаксис, власне, і покликаний, щоб підкреслити все багатство авторської стилістики, передати особливий світ бачення автора, його інтерпретацію насичення речення певною інформацією.

Синтаксична організація прозової та навіть поетичної мови, безумовно, привертає увагу багатьох дослідників. Не менш активним є й вивчення наукового мовлення, адже переважно багатокomпонентні конструкції є

⁸⁵ Там само, с.303.

⁸⁶ *Бибик С.* Оповідність в українській художній прозі: монографія / за наук. Ред. С. Єрмоленко. Київ; Луганськ, 2010. – с.14-15.

складними, а, відповідно, більш цікавими для детального аналізу. Так, вивчають структуру речень, зокрема в науковому стилі І. Франка (О. М. Труш). Індивідуальна художня манера письменника, звичайно, «всоталась» у мовний простір усієї епохи. Такі стилістичні дослідження синтаксису є вагомим напрямком української мовознавчої науки.

Варто зазначити, що зараз стилістичний аспект переважає над формально-граматичним щодо вивчення синтаксичних одиниць (важливими стали прагматичні підходи до аналізу тексту). Неможливо не погодитись із словами В. Ващенка, що саме в синтаксичній будові мови закладено великі можливості для стилістики⁸⁷.

І. Р. Білодід наголошував на використанні синтаксису зі стилістичною метою ще в античних поетиках та риториках. Різні типи конструкцій речення, надфразних єдностей, висловлень, стосунків між ними, синтаксична синоніміка, багатоманітний порядок слів у реченні, засоби еліпсації, стилістична роль коротких і розгалуженої в'язі складних речень як певної манери — все це могутні засоби смислової і емоційної виразності мовлення, володіння якими є ознакою культурного володіння мовою взагалі⁸⁸.

Наяскравіший прояв глибинної структури складнопідрядних синтаксичних одиниць бачимо в художньому стилі. Саме художній стиль, як зазначає К. Шульжук, поєднуючи в собі складні речення від основних форм реалізації аж до периферійних висловлень, найповніше репрезентує вияви складних речень у мовленні, синтезуючи ознаки решти функціональних стилів, узагальнюючи їх. Дослідник вказує, що саме в художньому стилі під дією конкретної ситуації мовлення мовна модель складного, особливо багатокомпонентного, речення підпадає під вплив різноманітних перетворень,

⁸⁷ Ващенко В.С. Стилiстичнi явища в українськiй мовi. Частина перша. — Харкiв: Вид-во ХДУ, 1958. — с. 134.

⁸⁸ Білодід І. К. Сучасна укр. літ. мова. Стилiстика. - К.: Наукова думка, 1973. - с.44.

модифікацій, додаткових функціональних нашарувань, що реалізуються передусім через інтонацію, порядок компонентів і їх лексичне наповнення⁸⁹.

М. І. Пентилюк у своїй праці (2009) досліджує функціонування безпосередньо складнопідрядних речень у творчих доробках Я. Славутича. Так, мовознавиця зазначає, що з-поміж різновидів складнопідрядних речень митець надає перевагу підрядним реченням місця, часу, з'ясувальним. Вони дають можливість зобразити тематично поєднані явища, важливі в описовому плані. У великих за обсягом складнопідрядних реченнях автор за допомогою повторення та взаємопов'язаного, своєрідно дібраного розміщення сполучникових засобів створює яскравий образ (у таких випадках він виносить стилістично позначену підрядну конструкцію на початок речення)⁹⁰.

Варто зазначити, що глибинні структури речень формують так звані ідіостилю автора.

С. Антоненко зазначає, що «окрім лексичного складу мови творів, система авторського ідіостилю охоплює тематичну домінанту, образну систему (використання різноманітних тропів), синтаксис тощо. Відповідно індивідуальні авторські риси мовлення позначаються на всіх її структурних рівнях»⁹¹.

Дослідження синтаксичної будови текстів посідає особливе місце у визначенні індивідуальної манери багатьох письменників. Так, Юріна Ю. М., досліджуючи ідіостилю О. Теліги зазначає, що у мовній тканині творів авторки складні синтаксичні конструкції мають таку ієрархію: безсполучникові речення (47,7%) складнопідрядні речення (38,6%), і найменше автор послуговується стилістичними можливостями складносурядного речення (13,7%). Серед уживаних видів складнопідрядних речень зафіксовано конструкції з підрядними означальними (27,6 %) і підрядними з'ясувальними

⁸⁹ Шульжук К. Ф. Функціональні параметри складного речення в художньому стилі. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії 2002. Вип. 10 (2002): с. 6.

⁹⁰ Пентилюк М. Стилістичний синтаксис Яра Славутича // Вісник Таврійської фундації: Вип. 6. — К.—Херсон: Просвіта, 2009. — с. 49.

⁹¹ Антоненко С. Эпистолярный текст как отражение культуры определенной эпохи. Мова і культура: П'ята міжнар. наук. конф. «Культурологічний контекст мови». Київ : Collegium, 1997. Т. II. с. 10.

(12,9 %), а також різні види складнопідрядних речень із підрядними обставинними (мети, причини, часу, місця, допустовими тощо) (по 10 % відповідно)⁹²[Юріна 1999: 147]

Надзвичайно розгалуженими є дослідження складнопідрядних речень у художній прозі М. Стельмаха. Зокрема, Л. Прокопчук розглядає структурно-семантичні особливості складнопідрядних речень з підрядним порівнянням. Беручи до уваги змістову структуру сполучних засобів у таких реченнях, виокремлює дослідниця складнопідрядні речення зі значенням вірогідного порівняння й складнопідрядні речення зі значенням невірогідного порівняння. Зазначено також, що складнопідрядні порівняльні речення посідають чільне місце в системі засобів образно-художнього відображення дійсності. Різноманітні за структурою та лексико-семантичним наповненням компонентів такі порівняльні конструкції увиразнюють авторську оповідь, надаючи їй додаткових семантичних та стилістичних відтінків⁹³.

Складнопідрядні речення зі значенням прямої (підрядні умови) та зворотної (підрядні допусту) зумовленості у романах шістдесятника Б. Харчука досліджує Н. О. Свистун. Зазначено також, що складнопідрядні речення з підрядними допустовими в аналізованих романах теж представлені достатньо, хоч і не вирізняються різноманіттям засобів зв'язку та високим кількісним показником. Вони чітко диференціюють висловлені думки, урізноманітнюють художнє мовлення, забезпечують високу культуру вислову⁹⁴.

Як основу для синтаксичних досліджень беруть і твори сучасних авторів. Зокрема, К. В. Маценко досліджує багатокомпонентні складнопідрядні речення з послідовною підрядністю в романі В. Шкляра

⁹² Юріна Ю. Особливості ідіостилію Олени Теліги / Ю. Юріна // Південний архів. Філологічні науки: [зб. наук. праць / ред. О. Мішуков та ін.]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 1999. – Вип. У–УІ. – с. 147.

⁹³ Прокопчук Л. В. Функційні вияви складнопідрядних порівняльних речень у художній прозі Михайла Стельмаха / Л. В. Прокопчук // зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника / гол. ред. О. М. Куцевол [та ін.]. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. – с. 156.

⁹⁴ Свистун Н. О. Складнопідрядні речення розчленованої структури зі значенням прямої і розчленованої структури зі значенням прямої і зворотної зумовленості (на матеріалі творів Бориса Харчука "Межі і безмежжя", "Майдан") / Н. О. Свистун // Сер. Літературознавство / : ТНПУ, 2016. – Вип. 44. – с. 101.

«Ключ». Дослідниця зазначає, що такі речення функціонують у різних жанрах художньої прози, і наводить у статті думку Л. Марчук, що вище зазначене явище зумовлене насамперед «особливостями семантики структурної схеми зазначених речень: мовна реалізація довкілля; відбиття у типовому значенні складнопідрядних багатокomпонентних речень, яке нерозривне з мисленнєвою діяльністю, що формує зв'язок між об'єктом і суб'єктом навколишньої дійсності»⁹⁵.

О. П. Карабута, досліджуючи художнє мовлення І. Карпи, вказує, що письменниця широко використовує складнопідрядні речення на відміну від складносурядних синтаксичних конструкцій (перші в поєднанні з простими, найчастіше, непоширеними реченнями, формують індивідуальний стиль письменниці). На думку дослідниці, підрядні конструкції, що входять до розгалуженої системи складнопідрядного речення, чітко розмежовують, диференціюють висловлені думки, систематизують, упорядковують їх взаємозалежність⁹⁶.

Опрацювавши художні тексти Л. Дашвар, Л. С. Зінченко зазначає, що складнопідрядні речення з послідовною підрядністю є в неї найбільш продуктивними синтаксичними конструкціями, і додає, що у таких структурах лише перша підрядна частина перебуває в прямому, безпосередньому зв'язку з абсолютно незалежною у синтаксичному плані головною частиною, а кожне наступне підрядне синтаксично залежне від попереднього. Найуживанішими з-поміж аналізованих є речення із такою моделлю, де на першому місці головна частина, за нею розташована підрядна першого ступеня, від якої залежить підрядна другого ступеня, і т. д. (послідовна підрядність допомагає авторові завершити своє висловлювання,

⁹⁵ *Маценко К. В.* «Багатокomпонентні складнопідрядні речення з послідовною підрядністю в романі Василя Шкляра «Ключ» // Вісник студентського наукового товариства. – 2018. - №19. с. 163.

⁹⁶ *Карабута О. П.* Художньо-виражальні засоби складних речень та періоду у прозі Ірени Карпи // Карабута О. Художньо-виражальні засоби складних речень та періоду у прозі Ірени Карпи / О. Карабута // Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Сер. Лінгвістика. — 2010. — Вип. 12. — с. 232.

сказати про все, але при цьому не загроможувати художній текст розлогіми конструкціями)⁹⁷.

Якщо художня проза письменників знаходиться від пильним поглядом лінгвістів, то царина дитячої літератури є порівняно недослідженою. Незважаючи на те, що кількість творів, адресованих дітям, постійно зростає, однак увага дослідників слова до них доволі обмежена. У поодиноких студіях бачимо, що акцент зроблено саме на дослідженні лексико-семантичних особливостей української дитячої літератури (як-от праці Г. Атрошенко, Н. Дзюбишиної-Мельник, Я. Закревської, Г. Передрій). Лише в деяких з них спостерігаємо спробу проаналізувати не тільки лексичні, а й фонетичні та синтаксичні мовні засоби.

Про оформлення складнопідрядних багатоконпонентних речень як приєднувальних конструкцій говорить К. Шульжук: «Складнопідрядні багатоконпонентні речення як центральний тип поліпредикативних структур у художньому стилі реалізуються найповніше як в основних формах реалізації, так і в різних мовленнєвих варіантах»⁹⁸.

Отже, дослідження синтаксичного ладу мови в стилістичному аспекті є доволі перспективним. Прагматична домінанта все частіше стає об'єктом лінгвістичних студій, постають нові підходи до аналізу тексту. Підсумуємо словами В. Ващенка, що «саме в синтаксичній будові мови закладені особливо великі можливості для стилістики»⁹⁹. Вважаємо, що саме художній стиль найповніше висвітлює вияви складнопідрядних речень, узагальнюючи риси інших функціональних стилів.

⁹⁷ Зінченко Л. С. Складнопідрядні речення з послідовною підрядністю в ідіолекті Люко Дашвар // Вісник студентського наукового товариства. – 2013. №10. с. 138.

⁹⁸ Шульжук К. Ф. Функціональні параметри складного речення в художньому стилі. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії 2002. Вип. 10 (2002): с. 8.

⁹⁹ Ващенко В. С. Стилістичні явища в українській мові. Частина перша. — Харків: Вид-во ХДУ, 1958. – с. 134.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІОНУВАННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ЕЛЕМЕНТАРНИХ РЕЧЕНЬ У ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ ВСЕВОЛОДА НЕСТАЙКА

Складних елементарних речень в аналізованій дитячій прозі В.Нестайка аж 80 % (296 елементів), на відміну від неелементарних, яких налічуємо 20 % (76 елементів). Таке співвідношення можемо пояснити тим, що художні твори письменника спрямовані на юних читачів, для яких складні структури, нагромаджені інформацією, сприймати важко (інша річ, коли б ми розглядали речення, наприклад, у творах О. Забужко) (див. додаток 1).

2.1. Складні речення з підрядною з'ясувальною частиною

Складнопідрядних елементарних речень в аналізованому творі Всеволода Нестайка є доволі багато. Отож із-поміж 2-компонентних складних структур доволі вживаними є складнопідрядні речення із підрядною з'ясувальною частиною у препозиції (2), інтерпозиції (1) та постпозиції (71). Підрядна частина переважно залежить від дієслова, а а також – займенника та прислівника, приєднується до головної за допомогою сполучного слова **як** або ж сполучників **що, щоб**:

Спеціально для того, щоб кусати (с.4).

Але де ви бачили, щоб у першому класі вас одразу посадили з ким ви хочете? (с.4).

Ану піднімися, Вухань, і розкажи всьому класу, про що це ви говорили. (4 ст.)

Хочуть просити, щоб відкрили ще й вечірню школу для дорослих. (6 ст.)

От давай поклянемося, що з завтрашнього ранку і почнемо. (8 ст)

Хто ж тобі повірить, що ти робив фіззарядку не дома, а в лісі, по дорозі до школи. (10 ст.)

Ану скажи, Вухань, як треба. (11 ст.)

Подейкували, що ця труба не мідна, а золота (12 ст.)

У глибині душі він, мабуть, вважав, що по-справжньому розуміти музику може тільки він один (13 ст.)

Бегемот Гіпопотамович дуже цінував Косині музичні здібності і казав, що Кося може стати навіть солістом (13 ст.)

Татові й мамі Кося сказав, що портфеля просто загубив. (13 ст.)

Кося й Колько відчули, як у них щось тенькнуло й обірвалося всередині (16 ст.)

Скажу завтра, що ненароком заснув, та й усе (17 ст.)

Мій тато каже, що при нападі головне — це раптовість (17 ст.)

Вони собі просто не уявляли, як це воно все буде (17 ст.)

Колько Колючка відчув, як щось ніби підхопило його й одірвало від землі (18 ст.)

І раптом Колько Колючка вперше у житті відчув, як це не страшно — бути сміливим (19 ст.)

Правда, що робити далі, вони не знали (19 ст.)

Ти побачиш, як серед ночі зійде для тебе сонце (20 ст.)

Він вважає, що лагідним бути непедагогічно (22 ст.)

Кося, як правильно казала мама-зайчиха, мав абсолютний слух і чув за п'ятсот метрів те, чого Колько й за десять метрів не чув (13 ст.)

Я просто не знаю, що робити (25 ст.)

Справді, я помічаю, що наша Соня останнім часом дуже перемінилась (26 ст)

І ніхто навіть не думав, що такими страшеними плаксіями виявляться Вовчик Вовченко та Рудик Лисовенко (27 ст)

Косі навіть здалося, що вони якось поменшали, стали зовсім маленькі й жалюгідні (27 ст)

Вчителі з директором Бурмилом Михайловичем на чолі обступили Косю й Колька і вимагали ще й ще раз повторювати, як зникла Хрюша (28 ст)

Кося й Колько спершу не зрозуміли, хто це їх кличе (30 ст)

Хто його зна, що на них чекає (30 ст)

А якщо він догадається, що ми... це саме... спеціально... що ми спеціально плачемо? (31 ст)

А моя сестра Хропулія запевняла, що нічого у мене з вами не вийде (33 с)

Вони зрозуміли, що це й є грайлик Трататоля Сміюнець (35 ст)

Подивіться, які в нього вушка! (с.2).

А ще в тій пісні співалося про те, як добре вчитися в школі і вивчати іноземні мови, і музику, і математику, і все-все інше (20 ст)

Не думайте, що це так просто (40 ст)

Добре, що у м'якеньку, засновану павутинням траву впали (42 ст)

Спасибі, що ви нас визволили (42 ст)

Як же так сталося, що він прокинувся, зумів підготуватися і обдурити грайлика і наших героїв?.. (43 ст)

Добре, що ви про інших турбуєтесь (43 ст)

Не знаючи, хто де, хапали один одного за ноги, за хвости, за носи, за вуха (45 ст)

Зрозумів зараз Кося, чого-то він зітхнув (46 ст)

Грайлик знав, що вони всі збільшуються і скоро знову стануть великими (46 ст)

Отож і не дивно, що нашим героям захотілося у школу (47 ст)

І не бачили вони, що на шкільному подвір'ї, маленький, не видимий нікому, бігав грайлик Трататоля Сміюнець (47 ст)

А от вгадай, що зараз буде? (116 ст)

Вони ще не знали, хто ВІН такий! (116 ст)

Я певен, що це хтось із вам організував (119 ст)

Що робити — так і не вирішили (121 ст)

То нудився, хотів, щоб було цікаво (121 ст)

Крякс і Пак, доводячи, що й вони сміливці, кинулися одночасно і зштовхнулися у дверях (123 ст)

Я ж не знав, що той підступний голос заведе нас у печеру і покине напризволяще (126 ст)

Повірив, що Жар-Птицю можна упіймати під землею (126 ст)

Треба вам сказати, що в усьому лісі був лише один годинник — біля школи, на тисячолітньому дубі (50 ст)

Вони були певні, що він не брав коліщатка (53 ст)

Ну де ви бачили, щоб у нас гостей не погодували? (56 ст)

За тим частуванням не помітили, коли й сонце скотилося на вечірній пруг (56 ст)

Усі розуміли, що Бровко Барбосович почуває себе незручно (58 ст)

Вони розуміли, що зараз почнеться найцікавіше — розслідування (60 ст)

Виявилось, що справу не закінчено (61 ст)

Я вирішила, що він повернувся до лісу (61 ст)

Продиктувавши це дивне речення, директор сказав, що диктант закінчено, і почав збирати аркушики (62 ст)

Як той дресирувальник товариш Громовенко свою голову йому у рота клав,
сам не розумію (63 ст)

Думали, що загинули всі (64 ст)

І тільки тепер усі побачили, що за деревом стоїть заплакана кицька Мура
(65 ст)

До речі, було помічено, що того ранку стався невеликий землетрус (67 ст)

Озирнувся Кося й побачив, що лежить поряд зі своїм другом Кольком у
якомусь підземеллі (72 ст)

Та ви знаєте, хто там живе? (73 ст)

Організована злочинність тим і відзначається, що керівники, організатори
самі нічогосінько не роблять, а тільки командують із затишку (74 ст)

Хай подивляться космічні прибульці, які в нас дракони (76 ст)

От якби знаття, де зараз той таємний агент Порча (111 ст)

Недивно, що складних речень із підрядною з'ясувальною частиною є так багато, бо автор, мабуть, хотів підкреслити інтенційність своєї збірки – для дітей (а діти, як відомо, люблять усе з'ясовувати й когніція в них розвинена більше, ніж в дорослих).

2.2. Складні речення з підрядною означальною частиною

Складнопідрядних речень із підрядною означальною частиною є порівняно менше, однак вони теж становлять левову частку. Найчастіше підрядна частина знаходиться у постпозиції (46) або ж інтерпозиції (9), приєднується до головної за допомогою таких сполучних слів, як *що* та *який* (стає одним із найживаніших засобів зв'язку в такого типу реченнях протягом ХІХ ст.)¹⁰⁰, а також сполучників *де* і *коли*:

Зайчення Кося, що тремтіло тут же біля ганку і все чуло, здригнулося й заскиглило [с.1].

¹⁰⁰ Заскалета В. П. Історія формування складнопідрядних речень з підрядними означальними. Diss. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02. 01 «Українська мова»/В.П. Заскалета. – Київ, 2003. – с.6.

У кожній норі, у кожному дуплі, у кожному барлозі тільки й розмов було, що про музику. (6 ст)

Кося Вухань ліг на парту грудьми й сховався за спину Соні Лось, що сиділа попереду (11 ст.)

Він ніколи не розлучався з мідною трубою, яка називалася красиво і урочисто — тромбон. (12 ст.)

Вони живуть якраз на тому кутку лісу, де й Вовченко (13 ст.)

Вони йшли до Вовчого Яру, де жив Вовчик, і тремтіли (14 ст.)

Похнюплений, з підібганим хвостом, він був зовсім не схожий на те зухвале вовчєня, яке звикли бачити у школі Кося й Колько. (15 ст.)

І одразу став схожий не на дорослого шакала, а на маленьке жалюгідне вовчєня, яке щойно плакало перед ним (18 ст)

Єдиний у житті випадок, коли серед ночі сходить сонце (19 ст)

А за останньою партою, як майже у кожному класі, сидять — хто? — авжеж, сидять зривщики дисципліни, ледарі й двієчники вовчєня Вовчик Вовченко та лисєня Рудик Лисовєнко, які останнім часом подружилися (21 ст)

Диригуючи своєю мідною трубою, яка називається красиво й урочисто — тромбон, Бєгємот Гіпотєтович виводить (21 ст)

А Кося Вухань, який має абсолютний слух (щє б пак, такі вуха!), далі тягне соло (21 ст)

Усі раз у раз позирали на парту, де сиділа, щось хрумкаючи, новєнька (23 ст)

По дорозі їм трапилося пташєня, яке випало з гнізда і жалібно пищало в траві (23 ст)

Але, дивна річ, найсерйозніші заходи, які збиралися вжити щодо них батьки, анітрішєчки їх не схвилювали (26 ст)

Стєжка, якою вони йшли, завертала за кущ (28 ст)

Тоді Ледарило збирає їх у чарівну торбу і відносить у Павутинію — країну ледарства і нудьги, що розташована у морі-океані на острові Ледаряні (31 ст)

А чудернацька гора — то дуб, під яким вони сиділи (32 ст)

Для Дурандаса, який любив лише спати і лінувався навіть рухатися, то була пекельна мука (38 ст)

Під ліжком Хропулії побачили вони й Хрюшу, яка теж підхрюкувала хропунам (40 ст)

– Щоб ви знали, — сон, яким присипляє Ледарило, не простий, а чарівний (42 ст) (щоб ви знали – вставлена конструкція)

Всі чесноти, які є,

Ледарство обдурює (43 ст)

А Бегемот Гіпопотамович забубукав у свою трубу, яка називалася красиво й урочисто — тромбон (46 ст)

Кося Вухань та Колько Колючка співчутливо позирали на Васю Кицина, згадуючи свої перші дні у лісовій школі, коли з них знущалися Вовчик і Рудик (50 ст)

Кому ж, як не йому, викладати історію — один з найважливіших предметів лісової програми, який, як правило, викладають саме директори (115 ст)

А ми, індики, найближчі родичі динозаврів, які жили шістдесят п'ять мільйонів років тому (116 ст)

На ньому директор лісею Кар Карлович знайомив учнів з учителями, говорив про навчальну програму, про завдання, які стоять перед школярами, про високі показники у навчанні та поведінці й таке інше (117 ст)

Так само і викладачі іноземних мов мадам Какаду, сеньйор Фламінго та гер Вальдшнеп весь час розповідали на уроках різні цікавинки з життя країн, мови яких викладали (117 ст)

Його б обов'язково побачили Кар Карлович та Грифонія Грифонівна, яка ширяла у цей час саме під вікном (118 ст)

Це сталося на уроці літання, який проводив Коршак Соколович (119 ст)

Пташенята по черзі піднімалися на вишку, надівали пояс із гумовими розтяжками, що кріпились обабіч вишки до стін, і, махаючи крильцями, стрибали (119 ст)

Пташенята зустрілися біля сходів, що вели на другий поверх до резиденції Президента та помешкань родини Кондорів (122 ст)

Навіть сам попечитель лісею Президент Грифон Грифонович Кондор з дружиною очолив позачергову приймальну комісію, що мала розглянути питання про прийом до лісею нового учня (127 ст)

Щойно перед прильотом Жарт-Птиці була педрада, на якій думки розділилися (128 ст)

Виявляється, вони вирішили сховатися у старій глибокій норі, де давно вже ніхто не жив (64 ст)

По-перше, як я його можу забрати від матері, яка його врятувала і, можна сказати, вдруге дала йому життя... (65 ст)

Бо всі встигли полюбити Васю Кицина, який мав тепер подвійне прізвище Кицин-Левченко (65 ст)

Вони з породи драконів-вулканонів, що живуть у вулканах і харчуються лише горючим камінням, нічого живого не їдять, у рота не беруть (76 ст)

Та от одного ранку, прийшовши до школи, учні побачили розгублених учителів та заклопотаного Бурмила Михайловича, що зібралися під дубом і поглядали вгору на годинник (50 ст)

Карпо Карпович вже майже не літав, а цілісінькими днями дрімав на улюбленій сухій гілляці старої сосни, куди йому раз на день приносили щось попоїсти його кракракравнуки (51 ст)

Останній випадок крадіжки в історії нашого лісу — це випадок з моїм золотим тромбоном, якого вкрав шакал Бацила (51 ст)

Зараз же у Сірка Барбосовича гостює його брат Бровко Барбосович, з яким я працював у цирку (52 ст)

Бровко Барбосович, який давно, ще у дитинстві, переїхав до міста, раз на рік обов'язково приїздив погостювати у рідне село (55 ст)

Одне слово — рідні місця, де він бігав колись маленьким щеням, задерши хвоста (56 ст)

І широким жестом запросив присутніх до свого двоповерхового барлогу, де його дружина Михайлина Вуйківна вже застала довжелезний стіл різноманітними смачними наїдками (58 ст)

Всі разом повернулися й подивилися на Скрекекулію, що дригала хвостом на кривій березі (60 ст).

Потім Бровко Барбосович на прощання помахав хвостом усім присутнім і разом з Макаком Макаковичем, який пішов проважати друга, зник за деревами (62 ст)

Я продиктував вам листа, якого хтось із вас написав сороці Скрекекулії (62 ст)

А через три дні у лісі пішла чутка, що до них їде знаменитий артист цирку дресирований лев Левко Львович Левченко (62 ст)

Макак Макакович, який, окрім фізкультури, викладав ще й малювання, разом з учнями написав кілька гасел і транспарантів (63 ст)

Розбився великий автофургон, що перевозив левицю і двох новонароджених левенят з ветеринарної лікарні додому у цирк (64 ст)

Виявляється, вони вирішили сховатися у старій глибокій норі, де давно вже ніхто не жив (64 ст)

По-перше, як я його можу забрати від матері, яка його врятувала і, можна сказати, вдруге дала йому життя... (65 ст)

Обшукали весь ліс. Запросили Бровка Барбосовича, який, як ви знаєте, служив колись у міліції розшуковим собакою (67 ст)

А тоді Кося й Колько представили інопланетянських друзів і розповіли про Енелолика з Уфою та про їхніх батьків Папаридона Івановича та Мамуру Сидорівну, які лагодять зараз на Місяці "летючий чайник" (77 ст)

2.2.1. Складні речення із підрядною займенниково-означальною частиною

Серед складнопідрядних речень із означальною частиною виокремлюємо ще складнопідрядні займенниково-означальні речення (15), підрядна частина яких залежить від займенника і приєднується до головної за допомогою сполучних слів **що, хто**, (фіксуються з ХІ ст. і мають найдавнішу традицію вживання в означальних реченнях) ¹⁰¹, **кого**:

Вони з усього, що в тебе є, найгарніші. (8 ст)

А музика — це найпрекрасніше з усього, що тільки є на світі. (12 ст.)

Того, хто співав правильно, Бегемот Гіпопотамович називав "цяця-ляля" і частував цукеркою. (13 ст.)

Там, у кутку, серед купи нагробованого лежало, між іншим, і все, що колись пропало: і футбольний м'яч Рудика Лисовенка, і дзеркальце Зіни Бебешко, і шовкова хусточка Соні Лось, і портфель Косі Вуханя... (18 ст.)

Я кажу про них, тих, що граються...(37 ст).

Той, хто три тижні таким сном проспить, — обертається на каміння (42 ст)

Оце каміння — ті, кого приспав Ледарило... (42 ст)

Бо, як відомо, хто довше живе, той більше знає (51 ст)

Наступного ранку всіх мешканців лісу чекало те, на що вони зовсім не сподівалися (58 ст).

Це здебільшого ті, хто намагається одразу пробитися у лідери (116 ст)

Хто не витримував, ставав на дві ноги або падав — той програвав (117 ст)

Треба знати мову тих, хто на тебе полює, має намір тебе з'їсти (125 ст)

¹⁰¹ Заскалета В. П. Історія формування складнопідрядних речень з підрядними означальними. Diss. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02. 01 «Українська мова»/В.П . Заскалета. – Київ, 2003. – с.6.

Ті, що були проти, глузливо заусміхалися (128 ст)

Бо, як відомо, хто довше живе, той більше знає (51 ст)

Всі, хто вмів лазити по деревах, відмовляються (52 ст)

Зауважимо, що в займенниково-означальних реченнях із корелятивною парою **той-хто** «стилістичний компонент пов'язаний із значенням узагальненості особи, семантичного суб'єкта, що співіснує з іншими значеннями, умовно-часовими, з'ясувальними відношеннями, які встановлюються між частинами складного речення»¹⁰².

❖ **Складні речення з підрядною частиною часу**

Складних речень із обставинною підрядною частиною, безумовно, знаходимо найбільше. Це пов'язано, зокрема, із їх підсилювальною дією, тобто підрядні обставинні частини значно увиразнюють головні, надають їм різноманітних відтінків та реорганізують значеннєві відношення.

Підрядна обставинна частина часу здебільшого приєднується до головної за допомогою основного для цього типу речень засобу – сполучника **коли**¹⁰³. Стоїть у препозиції (9), інтерпозиції (4) або ж постпозиції (11). Також приєднання тут можливе за допомогою складених сполучників **перед тим, як; після того, як**, а також **поки, як** (останнє «за походженням займенникове слово, що вже в ролі прислівника втратило свій

¹⁰² *Єрмоленко С. Я.* Синтаксис і стилістична семантика : [монографія] / Світлана Яківна Єрмоленко. – Київ : Наук. думка, 1982. – с.68.

¹⁰³ *Труш О. М.* Особливості функціонування складних речень із підрядними обставинними в науковому мовленні Івана Франка. Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2012, с.69.

кінцевий елемент о»¹⁰⁴. Велику роль відіграє вказівне слово **тоді**, яке складає корелятивну пару із деякими вище зазначеними сполучними засобами. В одному із речень воно вживається із часткою лише, яка надає йому відтінок певного обмеження в часі.

Не минуло й п'яти хвилин, як Вовчик Вовченко вкусив Косю за вухо [с.4].

Тільки-но Раїска Мняю сіла біля Вовчика, як він і її вкусив за вухо. (6 ст.)

Але що ці уроки, як після них тебе щодня підстерігає десь Вовчик Вовченко, і кусає тебе за хвіст, і зав'язує тобі вуха вузлом на голові, і знущається неймовірно!(6 ст)

Поки фіззарядочку регулярно щодня не робитимете, до мене й не підходьте.(8 ст.)

Коли Бегемот Гіпопотамович грав на золотому тромбоні, всі пташки в лісі припиняли спів і мовчки слухали (12 ст.)

Як усі поснуть, ми тихенько вилазимо і йдемо в Урочище Сивого Беркута (16 ст.)

Тільки-но почав дрімати, як його щось боляче шпигонуло в бік (17 ст).

Виявляється, хуліган тільки тоді хуліган, коли його бояться (18 ст.)

А Вовчик розперізувався що не день більше й козакував у класі, як тільки хотів.(7 ст.)

Але хто це коли йшов додому, коли батьківські збори? (24 ст)

А Ледарило Дурандас перед тим, як знову спати завалитися, вирішив усе-таки сестру свою про небезпеку попередити. (39 ст)

¹⁰⁴ *Труш О. М.* Функціонування складних речень із підрядними обставинними частинами в науковому мовленні Івана Франка. // Україноцентризм українського сумління. – Львів, 2014. – с.71.

Отже, давайте домовимося, що і зайчик Кося Вухань, і їжачок Колько Колючка, і лисеня Рудик Лисовенко, і вовчєня Вовчик Вовченко, і ведмежа Михайлик Ведмеденко, і борсученя Боря Сук, і рисеня Раїска Мняу, і лісове козеня Зіна Бебешко, і лосеня Соня Лось, і білченя Вірочка Вивірчук, і дике порося Хрюша Кабанюк — усі-усі після зимових канікул лишилися дітками, перейшли до другого класу і, коли весняне сонечко розтопило сніги, розбудило ліс і рясно вкрило Велику Галявину барвистим квітчастим килимом, зібралися на перший урок (48-49 ст)

Після того як штат учителів було укомплектовано, почали набирати учнів (115 ст)

Опам'ятався він лише тоді, як його кинули на холодну землю і стягнули з голови мішок (72 ст)

Як його на землю гепнуто, він з вищанням підхоплюється й тікає (74 ст)

Коли вони дісталися нарешті до Великої Галявини, зовсім смеркло (57 ст)

Та й як тут не зойкнеш, коли у двір, легко перескочивши через високий паркан, несподівано застрибнули двоє незнайомців (69 ст)

Він з'являвся зненацька, коли лісові школярі гралися або відпочивали (80 ст)

Ми, як починає теплішати, перебираємося у холодні краї — в Арктику, Антарктику (84 ст)

Як заморозить Косю й Колька, пізно буде (87 ст)

І тільки після того, як Колько Колючка дістав у Країні Сонячних Зайчиків чарівне біле дзеркальце, злі чари вдалося подолати, Косю знову зробити добрим, а сонячного вовка прогнати (103 ст)

Як його не було, то нічого не гнило! (105 ст)

Кілька днів тому хтось приспав мене надвечір, коли я вже мав вирушати на роботу (110 ст)

І поки я спав, десь подівся мій вірний кінь Лебідь (110 ст)

❖ **Складні речення з підрядною частиною причини**

Смислові відношення причини у вище зазначених реченнях оформлюються за допомогою складених сполучників **через те, що; тому що**. Вживання цих сполучних засобів значно рідше, порівняно із сполучниками **бо, що**. Зауважимо, що складений сполучник **тому що** повністю належить до підрядної частини (розподілу немає). Всі підрядні частини стоять у постпозиції (27), за винятком однієї в інтерпозиції. Зауважимо, що автор також вживає старий варіант сполучника **тому що** – **позаяк**.

Кося не встиг нічого відповісти, бо в цей час Пантера Ягуарівна повернулася до них [с.4].

Мовчи, — каже, — бо ще за носа вкушу [с.5].

Турбується, що нема Вуханя, друзяки вірного. (10 ст)

І то тільки тому, що несподівано пропав він сам. (13 ст.)

Радій, що сам шакал Бацила тебе усиновити хоче (18 ст)

А як у Хрюші через те, що вона зникла, ще більші неприємності будуть?.. (28 ст)

Всі тільки придурюються, бо перед іншими незручно. (34 ст)

Маленькими ви зробилися, тому що плакали (від сліз усі меншають) (45 ст)

І йому сумно було розлучатися, бо він подружився з ними (46 ст)

Кар Карлович не доказав, бо в цю мить через відчинене вікно влетіло тухле яйце і вцілило у самісінький задертий Грифин дзьоб (118 ст)

Її синок, хоч і птах, але літати не може, бо страуси не літають (121 ст)

Але додумати він не встиг, бо у цей час почувся сміх (121 ст)

Він підплив саме вчасно, бо Грифа вже наковтався води й булькав, втрачаючи свідомість (124 ст)

Радий, що можу ще когось чогось навчити (125 ст)

Заздрю, що ви вчитеся у школі... в лісеї (127 ст)

Це й не вимагало особливих зусиль, позаяк був контрольний диктант з орлиної мови (129 ст)

По допомогу не побіг, бо вони ж могли задихнутися (65 ст)

Через те, що він весь час "якав", його й прозвали Яшкою (80 ст)

В хату не запрошую, бо там ще холодніше (84 ст)

Ну, я помчала додому, бо не можна гаяти ні хвилини (87 ст)

Та вони й не встигли б утекти, бо лютий Крижан прожогом вискочив з палацу (89 ст)

Не може в дзеркало дивиться,

Бо сам себе Бабай боїться! (94 ст)

А я мушу тікати, бо оно Кося й Вовило вже близько!(100 ст)

Дзвінко заспівав Терентій і разом із зайчиком Косею Вуханем та їжачком Кольком Колючкою пострибав на Велику Галявину Казкового Лісу, бо вже от-от мали розпочатися уроки у спеціалізованій лісовій школі з ведмежою мовою викладання (102 ст)

Бровко Барбосович навіть не намагався затримати Порчу, бо, як відомо, невидимих злочинців міліція не затримує (106 ст)

Обидва вони незнищенні, бо зроблені із сонячних промінців (108 ст)

Терентій не наважувався перебивати Діда Мороза, бо ж не можна перебивати старших (109 ст).

Треба було поспішати, бо сонце вже стояло на вечірньому прюзі (111 ст)

❖ **Складне речення з підрядною частиною умови**

Підрядні речення умови приєднуються до головних за допомогою сполучників **якщо, коли, якби, як**. Варто зазначати, що речення із сполучником **коли** мають супровідний часовий відтінок, адже його вживають переважно в складних реченнях із підрядною частиною часу. Для вираження потенційної дії використано сполучник **якби**. Хаотично бачимо поряд із присудком у підрядній частині заперечну частку **не**, що надає умовних значенням відношенням відтінку неможливості реалізації чогось. Особливість цього типу складних речень в тому, що підрядна частина найчастіше може перебувати у препозиції (21) (порівняно з іншими підрядними обставинними), і інтерпозиції знаходимо лише одне речення, решта (26) – в постпозиції.

А якщо ти взагалі боягуз, то й поготів [с.3]

Ану ти, Вовченко, розкажи, якщо він соромиться [с.4].

Що й казати — приємно, коли твій ворог пече раків (11 ст) – ускладнене вставним реченням.

Якщо без усякої причини Вовчик не давав їм проходу, то що ж буде тепер? (14 ст.)

Якби все це їм говорили хлопці, вони б не вагаючись відмовилися (16 ст.)

Якщо хочеш

Бути скорим,

Дужим, спритним

І бадьорим, —

Стань спортсменом! (21 ст)

Якщо хочеш

Бути добрим,

Благородним

І хоробрим, —

Стань спортсменом! (21 ст)

Як будете такі, то, звичайно, нічого не зможете (31 ст)

Як усе буде гаразд, може, ще й зустрінемося (31 ст)

Коли не хочеться плакати, не так просто сльозу видушити (32 ст)

Та й ти б, мабуть, заплакав, якби раптом меншати став (33 ст)

А насправді ніхто б нічого не робив, якби можна було (34 ст)

Якщо грайлик заводив якусь гру, ніхто не міг припинити її без його дозволу,
без його волі (38 ст).

Якщо вони під землею, їх тільки одна гра врятувати може (41 ст)

Якщо далі так вчитимешся, зробиш кар-кар'єру (129 ст)

Якби я не вкрала коліщатко, не приїхав би до нас Бровко Барбосович, не побачив би Васю, не сказав би Левкові Львовичу...(65 ст)

Та й як тут не зойкнеш, коли у двір, легко перескочивши через високий паркан, несподівано застрибнули двоє незнайомців (69 ст)

А яке ж може бути навчання, коли директор, вибачте, спить? (48 ст)

Що там не кажіть, а коли відміняють уроки, навіть відмінники радіють (52 ст)

Якщо ти не викрадеш з годинника коліщатко, залишишся без хвоста!.. (61 ст)

А які ж можуть бути уроки, коли директор школи і половина учнів сплять? (80 ст)

Правда, як дуже захотіти, я можу стати дорослим...(91 ст)

Коли у пана Морока був гарний настрій, він любив поспівати під гітару (93 ст)

Ну, що б ви зробили, дорогі мої, якби тримали у руках чарівну річ? (98 ст)

І впіймати мене можна, тільки коли я вдягнений (105 ст)

Як спущусь, одразу розтану (111 ст)

❖ **Складне речення з підрядною частиною мети**

Підрядна частина приєднується до головної за допомогою класичного засобу зв'язку для цих речень – сполучника **щоб**, а також сполучника **аби** в значенні **для того, щоб**. У препозиції – 2 підрядні частини, в постпозиції – 11.

Я скликала вас, щоб порадитися (25 ст)

Тільки й дмухай, щоб у ніс не набилося (39 ст).

А щоб знову стати великими, треба вам було сміятися (від сміху більшають усі) (45 ст)

Голосувати, щоб він когось із нас з'їв? (125 ст)

Було б раніше дбати, аби щось мати (84 ст)

От я вас у холодильник-морозильник посаджу, заморожу, щоб ви мене не дратували (86 ст)

Виліз, щоб на тебе, артиста, подивитися, на Снігуроньку, на ялинку новорічну (88 ст)

Зроби що-небудь, щоб врятувати хлопців (91 ст)

Щоб перемогти Крижана і врятувати вас, він розпрощався з дитинством і став дорослим — невидимим і німим барабашкою...(92 ст)

То ж якраз його завдання — зберігати, заморожувати продукти у літню пору, аби підлий Порча їх не псував!

Це ж я придумала коня Лебеда на другу вершину перетягти і у снігову стайню замурувати, щоб козак Морозенко не міг ним скористатися (110 ст)

Ану вдягни що-небудь, щоб я тебе бачив (110 ст)

І спускатися з цієї вершини, щоб піднятися на ту, я не можу (111 ст.)

❖ **Складне речення з підрядною частиною способу дії**

У складних реченнях із підрядною частиною способу дії бачимо використання корелятивних пар **так-що; так – щоб; так – як** у ролі сполучних засобів. Усі підрядні частини – в постпозиції.

І поведіться так, як належить учням спеціалізованої лісової школи [...] (5 ст.)

Треба зробити так, щоб нас знову з тобою разом посадили (5 ст)

Вона сяяла і вигравала на сонці так, що було боляче дивитися. (12 ст.).

Якась муха-набридуха залізла йому у вухо і дзижчала так, що хоч-не— хоч, а довелося прокидатися (26 ст)

Роблять так, щоб було цікаво (31 ст).

Зробили, як сказав Бровко Барбосович, і вже тоді пішли до Бурмила Михайловича (58 ст)

Ми так влаштовані, що можемо жити на будь-якій планеті (70 ст)

Усі вони всміхалися так лагідно і привітно, наче побачили наймилішого родича (100 ст).

❖ **Складне речення з підрядною частиною міри і ступеня**

Для вираження значеннєвих зв'язків між головною і підрядною частинами В. Нестайко використовує корелятивні пари: **так – що, такий – що, скільки – стільки**. Розташування підрядної частини – постпозиція (26).

Кося Вухань стояв поряд з Кольком Колючкою і так голосно цокотів зубами, що Колько раптом повернувся і злякано спитав: [с.3].

І такий він раптом став дорогий, цей їжачок Колько, що Кося обняв би його зараз (якби не оті колючки!) [с.3].

І такий розпач, такий відчай був у зайчиковому голосі, що в їжачка аж сльози на очі навернулися. (5 ст.)

Недовго думаючи, воно так дряпонуло кігтями Вовчика по носі, що той аж завищав (6 ст)

І така тебе огортає тривожна самотність, наче ти лишився один на цілому світі. (10 ст.)

У нього було тепер таке ведмеже "р-р-р", що йому заздрих навіть Михайлик Ведмеденко. (11 ст)

Додому вони бігли так, що серця у них мало не вискакували з грудей (15 ст.)

І налякати шакала Бацилу так, щоб він на все життя зарікся чіпати неповнолітніх! (16 ст.)

І таке охопило їх радісне почуття, що вони весело-весело засміялися, — звичайно, вже не по-ведмежому, а по-заячому і по-їжачиному... (19 ст)

І такий він став нещасний, що боляче було дивитися на нього (20 ст.)

За останній час успішність так різко погіршилася, що я просто не знаю... (25 ст)

Так старанно, так сумлінно узялися вони за навчання, що вчителі тільки лапами розводили (47 ст).

У спальні теж був такий розгардіяш, що вони не одразу й побачили господаря. (38 ст).

Мамонт Африканович танцював із Жирафою Жирафіївною і гупав так, що з дерев опадало листя (46 ст)

А Жирафа Жирафіївна підкидала свої довгі ноги так, що їх не було видно за хмарами (46 ст)

З таким запалом, з таким захопленням гралися вони у дворі, бігаючи у квача, стрибаючи у довгої лози, ганяючи у футболу, що вчителів аж завидки брали (47 ст)

До речі, Кар Карлович так гарно розповідав про свої історичні зустрічі, що слухати його було дуже цікаво (115 ст)

Скільки накуємо, стільки й проживеш! (116 ст)

Тук Тукович придумував такі метиковані задачки, що пташенята дуже швидко навчилися рахувати — складати і віднімати, множити і ділити (117 ст)

Та так високо, що в Косі і Колька аж залоскотало в животах (72 ст)

Обхопив його так, що той зовсім сховався у гриві, і...заплакав (63-64 ст)

І Левко Львович пригорнув до грудей Бровка Барбосовича, та так міцно, що той аж хекнув (65 ст)

Але такий сором'язливий, що сам не може знайти собі товариства (76 ст)

Сонячний зайчик з'явився перед ним так несподівано, що їжачок аж відсахнувся (98 ст)

Бігаючи по лісу за Терентієм, Кося так виснажився, що нарешті не витримав і впав (99 ст)

Та незабаром під час великої перерви сталася подія настільки несподівана і страшна, що про сімейні справи Діда Мороза і Снігуроньки довелося забути (104 ст)

❖ **Складне речення з підрядною частиною місця**

Надзвичайно цікаво, що знаходимо лише одне складне речення із підрядною частиною місця, бо цей тип синтаксичних конструкцій є доволі поширеним. Однак бачимо, що Всеволод Нестайко вирішив таким чином обмежити просторові відношення, бо головне місце дії вказане ще в назві збірки (*Лісова школа*).

А Колько Колючка тим часом дріботів собі туди, куди вів його промінець-дороговказ (99-100 ст)

❖ **Складне речення з підрядною частиною допусту**

У складних реченнях із підрядною частиною допусту (8) бачимо «зворотну зумовленість – у підрядній частині повідомляється про підставу чи

умову, всупереч якій відбувається дія головної частини»¹⁰⁵. Основний сполучний засіб – сполучник **хоч**, є також **що б** (модальна частка додає додаткового експресивного відтінку). Підрядне речення розміщене переважно у постпозиції щодо головної частини. Задля підсилення протиставних значеннєвих відношень у головній частині використано протиставний сполучник **але**. Також для увиразнення значення допусту вживаються підсилювальні частки **як, і** поряд із підрядним сполучником **хоч**.

Хоч як костричилися дівчатка, а переляк зборов і їх (18 ст)

Що б там не було, нарікати не слід (22 ст)

І хоч вони наближалися до Хрюші, голос її чогось слабшав, тихішав (28 ст)

Тільки, хоч як залякуватиме вас Ледарило, не підписуйте жодних казкових угод і не давайте чарівних клятв (43 ст).

Інші учні хоч і не вигукували, але теж зраділи (52 ст)

А деякі, хоч це їхня рідна мова, не можуть правильно і двоїх клеків стулити до купи (121 ст)

Хоча уроків і не було, але учні розходитися по домівках не поспішали (53 ст)

Бровко Барбосович привітно заметляв хвостом, хоча від одного погляду на далекого родича шерсть на його зашийку мимохить піднялася сторч (56 ст)

❖ **Складне речення з підрядною порівняльною частиною**

¹⁰⁵ Труш О. М. Особливості функціонування складних речень із підрядними обставинними в науковому мовленні Івана Франка. Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2012, с.68.

Лише одне речення із підрядною порівняльною частиною знаходимо у тексті дитячої збірки. Сполучний засіб між підрядною і головною частинами – сполучник **ніж**. Сполучник ніж – імовірно, фонетична рефлексія колишньої сполуки не + жь (же)¹⁰⁶.

Краще в школу запізнитися, ніж клятву порушити. (9 ст)

Отже, бачимо, що співвідношення складних речень із різними типами підрядних частин є нерівноцінним. В. Нестайко використовує всі багатства синтаксису, щоб догодити юному читачу.

¹⁰⁶ Труш О. М. Функціонування складних речень із підрядними обставинними частинами в науковому мовленні Івана Франка. // Україноцентризм українського сумління. – Львів, 2014. – с.285.

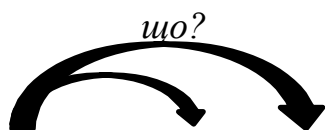
РОЗДІЛ 3

СКЛАДНОПІДРЯДНІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ КОНСТРУКЦІЇ У ДИТЯЧІЙ ПРОЗІ В. НЕСТАЙКА

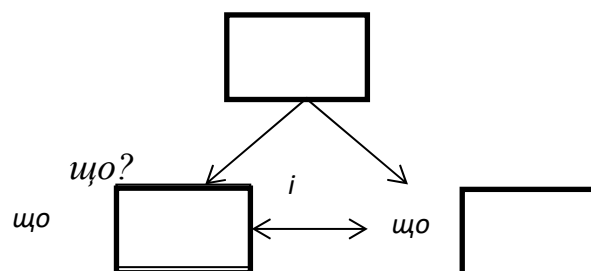
З-поміж усіх складних речень у дитячій прозі В.Нестайка знаходимо 76 неелементарних речень (20 %). Найбільше багатоконпонентних структур (майже половина) з послідовною підрядністю – 32 (43 %); далі – з однорідною супідрядністю, яких нараховуємо 18 (24%); з неоднорідною супідрядністю – 13 (17 %); з кількома видами підпорядкування – 12(16%) (див. додаток 2).

❖ Складнопідрядне речення з однорідною супідрядністю:

І його мама-їжачиха казала, що він дурненький і нічого не розуміє і що без знання іноземних мов нікуди зараз не поткнешся [с.3].

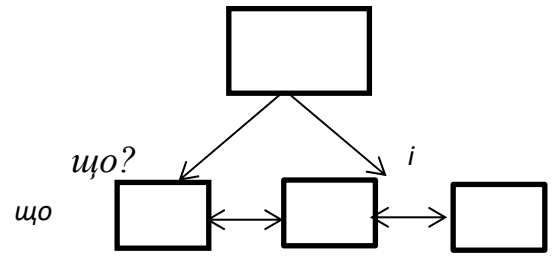
[...казала], що(...) і що (...)

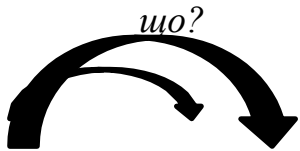
Сподіваюсь, що всі ви будете вчитися старанно і сумлінно, не завдаватимете клопоту вчителям і мені не доведеться викликати в школу ваших батьків... [с.4]

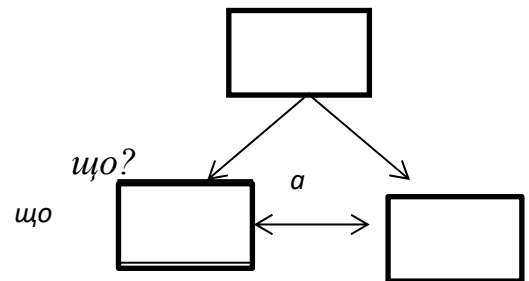
[сподіваюсь], що(...), (...)*і* (...)

І скажу, що не я тебе, а ти мене вкусив" (5 ст.)

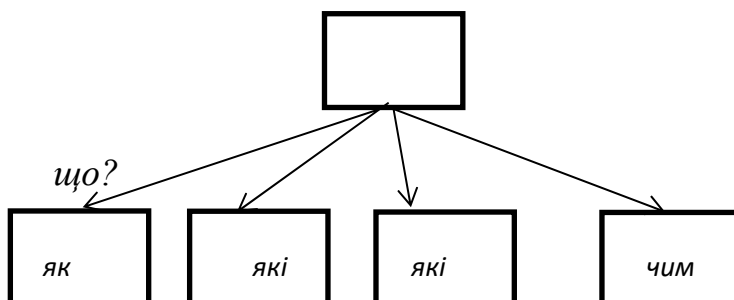
[...скажу], що(...),а (...)

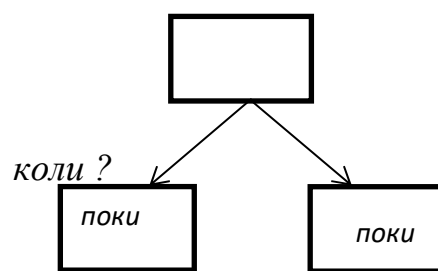
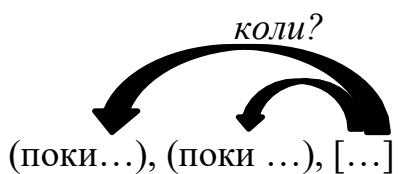
І викладачка лісознавства Лисавета Патрикіївна добре розказувала, як треба берегти рідний ліс, які в ньому ростуть дерева, рослини, які живуть звірі й пташки, чим вони цікаві... (6 ст)

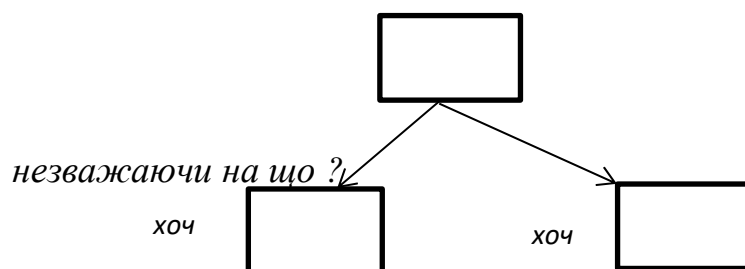
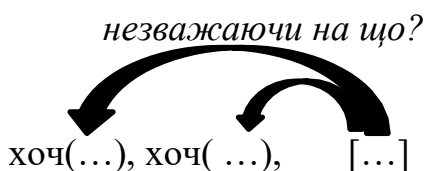
[...розказувала], (як...), (які...), (які...), (чим ...)

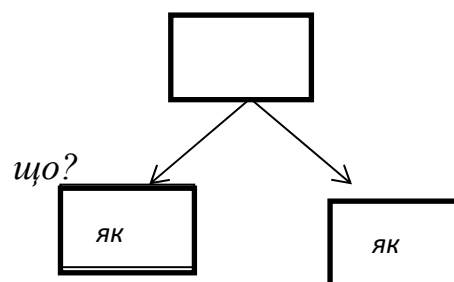
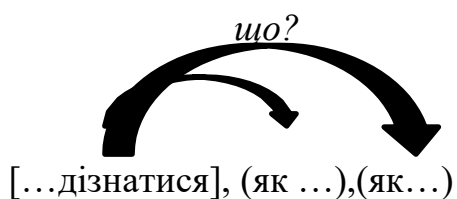
Поки встанеш, поки вмиєшся, поснідаєш, вже й до школи час (8 ст.)

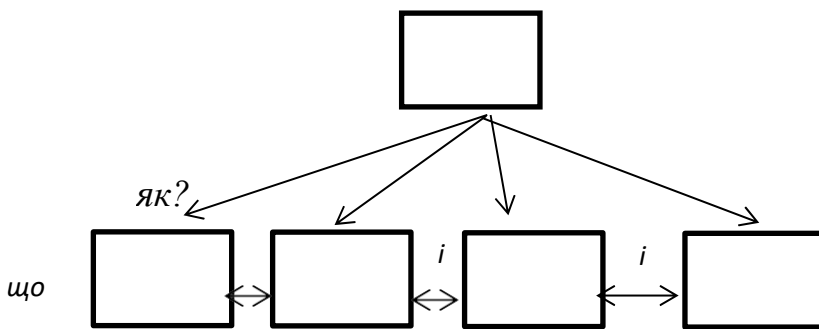
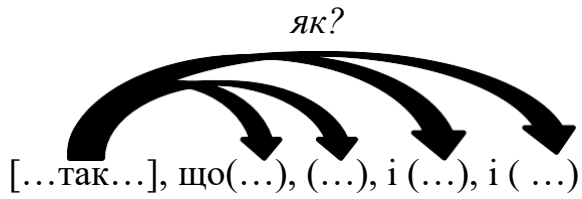
Хоч як вони крєтали, хоч як старалися — жодного разу підтягтися так і не змогли (8 ст.)

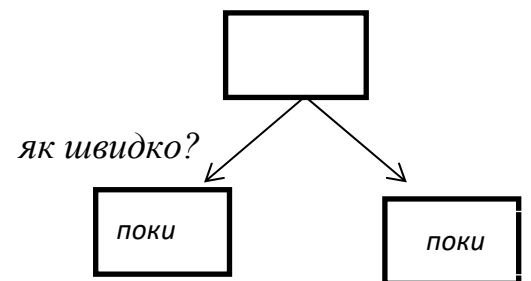
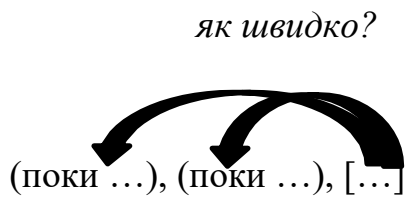
А ми прийшли дізнатися, як там Вовченко, як його здоров'я (15-16 ст.)

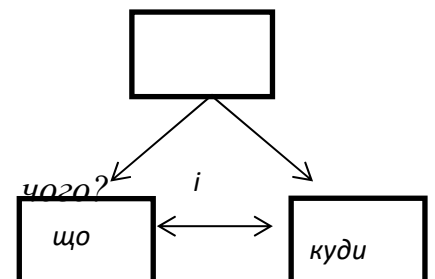
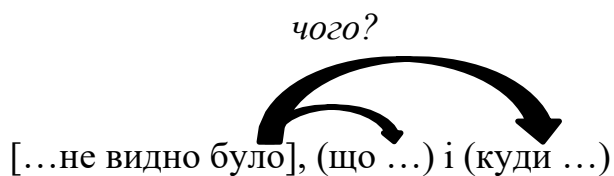
І так вона якось це сказала, що всім одразу стало нудно й нецікаво, ніхто не побіг, і ніхто не став нікого доганяти, і гра у квача розладналася (23 ст.)

Поки Бровко Барбосович бігав на ферму, поки вийшли, вже й звечоріло (57 ст)

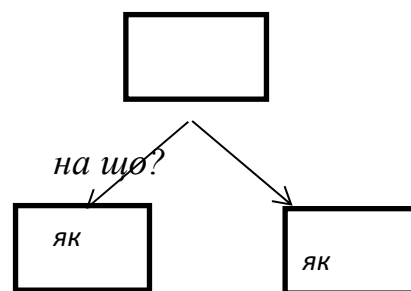

У темряві не видно було, що за птах і куди полетів (57 ст)

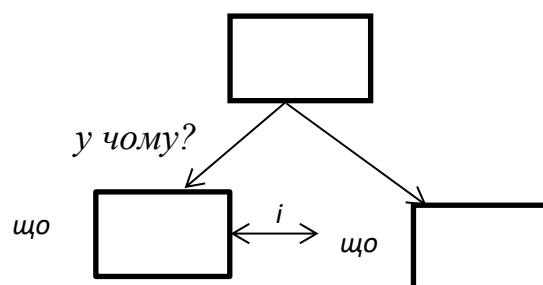
Усі — і вчителі, і учні — розгублено дивилися, як плавав, мов дитина, цар звірів, як рясно струменіли по лев'ячому писку неприховані сльози радості (64 ст)

на що?
[...дивилися], як (...), як (...)

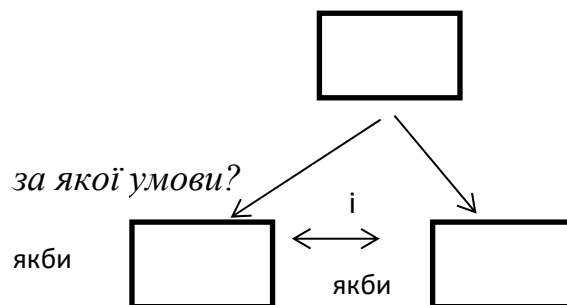
Яке щастя, що ти, синку, врятувався і що потрапив до таких гарних порядних звірів (65 ст)

у чому?
[яке щастя], що (...) і що (...)

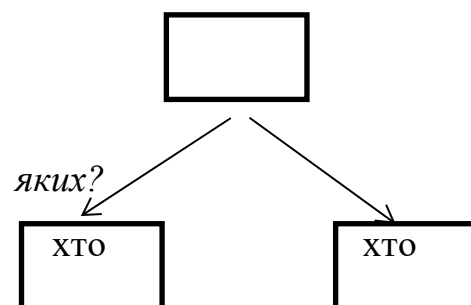
Якби Місяць не зайшов і можна було з батьками зв'язатися, ми б швидше...(74 ст)

за якої умови?
якби (...) і (...), [...]

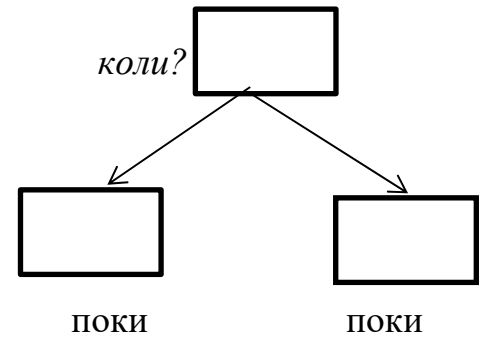
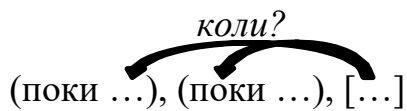

Особливо шкода тих, хто не має батьків, хто у дитячих будинках, в інтернатах...(90 ст)

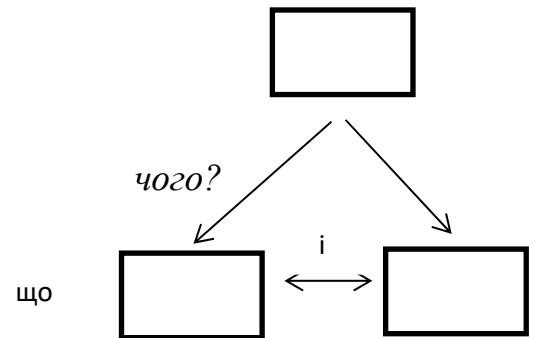
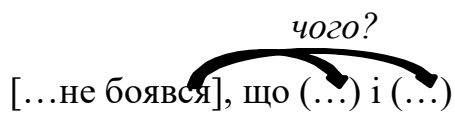
яких?
[...тих], (хто ...), (хто ...)

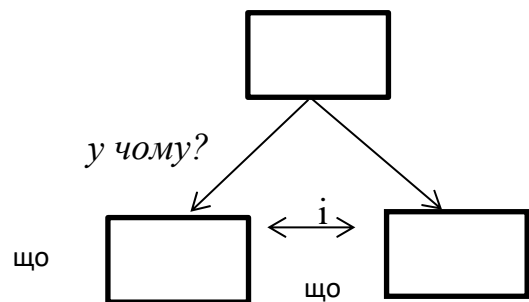
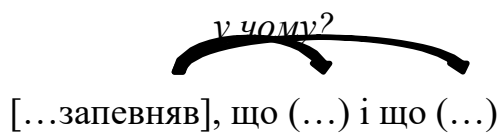
Поки туди дістанешся, поки розшукаєш, уже й вертатися пізно... (107 ст)

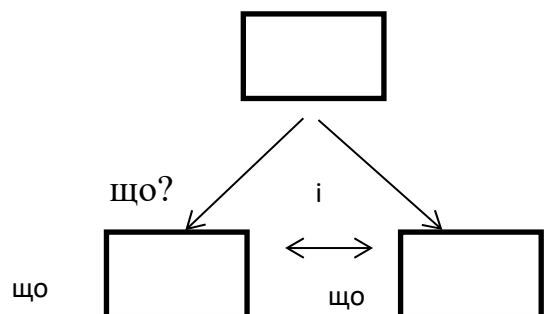
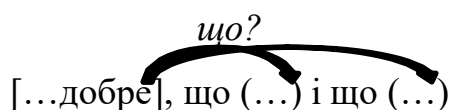
Тому Терентій не боявся, що сонце раптом зайде і йому доведеться припинити пошуки (107 ст)

Кар Карлович Воронюк усіх запевняв, що йому понад двісті років і що він був особисто знайомий із багатьма історичними особами і нібито навіть сідав на капелюха самому Наполеону Бонапарту 1(15 ст)

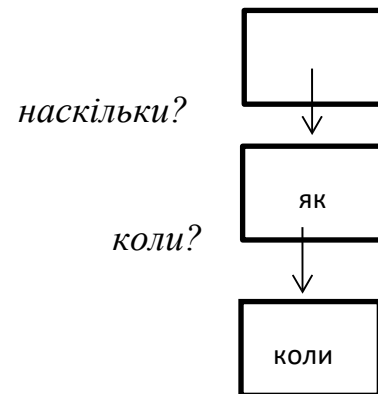
І це добре, що у вас є пташиний лісей і що ви там вчитеся (125 ст)

❖ **Складнопірядне речення з послідовною пірядністю:**

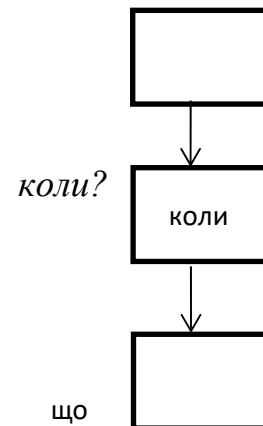
Було тихо й моторошно, як буває завжди, коли прогулюєш урок. (10 ст.)

наскільки?коли?
[...], (як ..., (коли...))

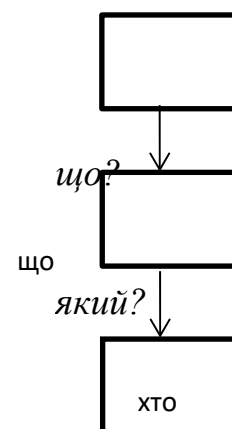
І лише коли пересвідчилися, що шакал Бацила давно вже пішов, одважились нарешті підвестися (15 ст.)

коли?
у чому?
[... (коли пересвідчилися), що (...), ...]

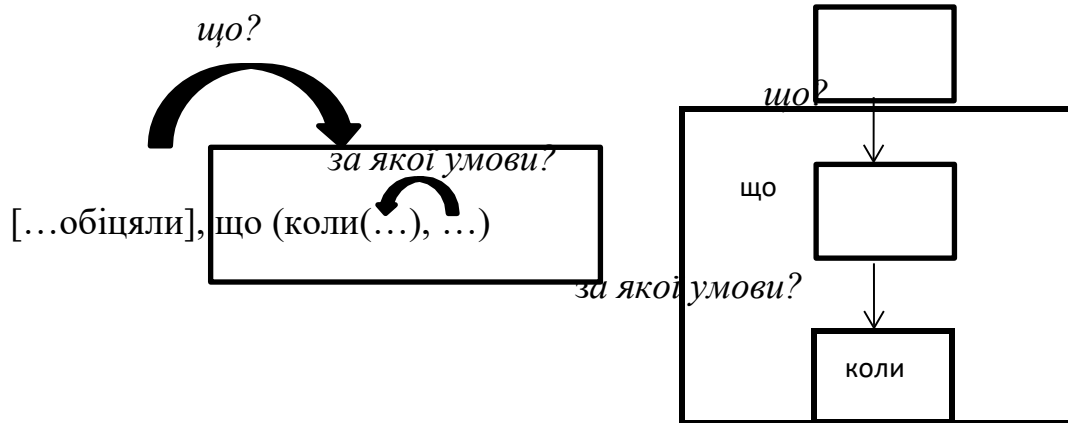

Старі мешканці лісу казали, що кожен, хто пробував жити в печері, зазнавав лиха (17 ст.)

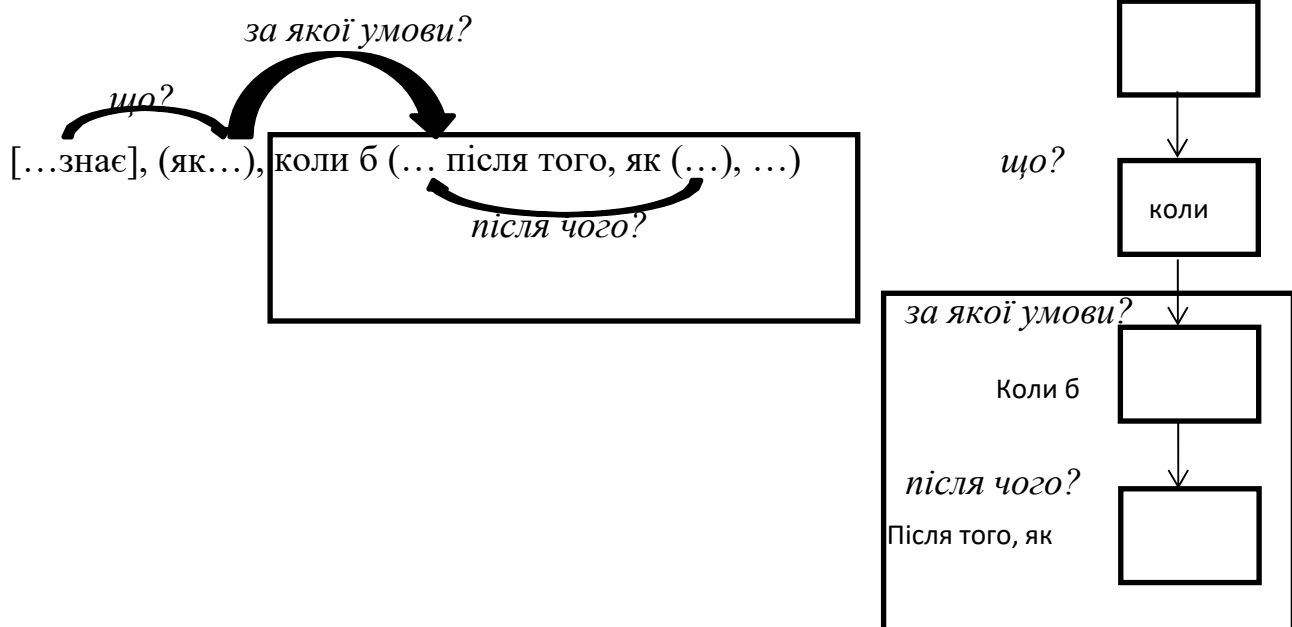
що? який?
[...казали], що (кожен, (хто...), ...)

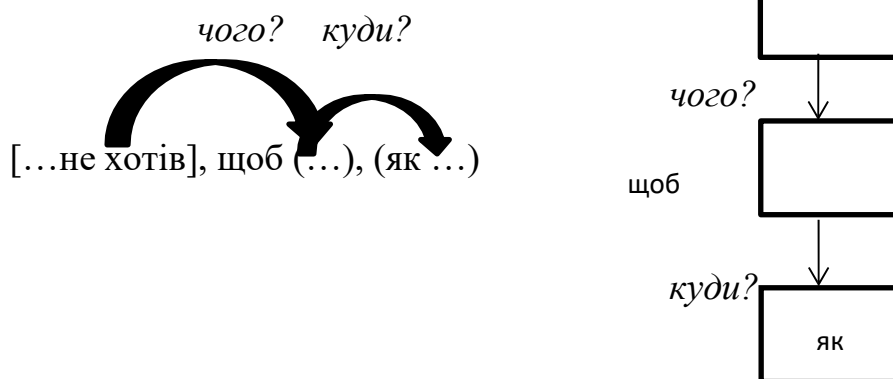
Ви ж обіцяли, що, коли я принесу щось хороше, ви мене одпустите (18 ст)

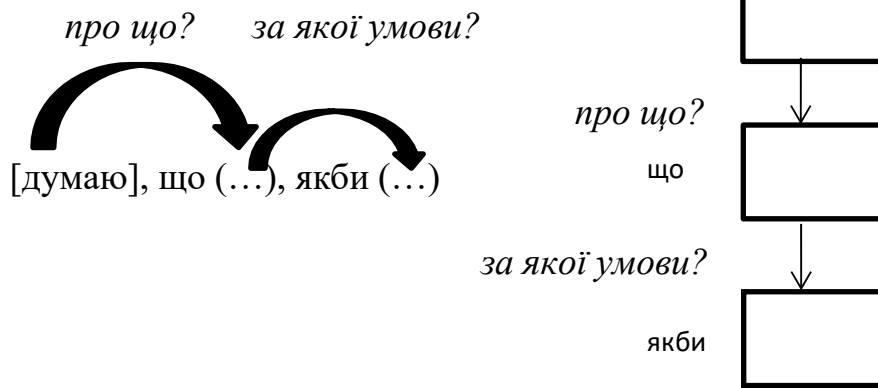
І хто знає, як усе б склалося, коли б на другий день після того, як ми з тобою, друже мій дорогий, зазирали до класу, не з'явилась новенька (22 ст)

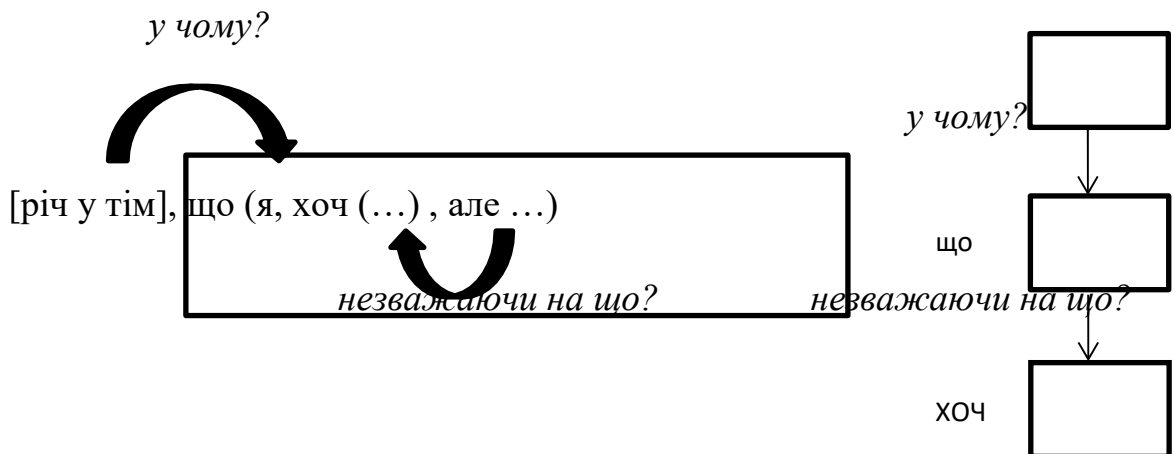
Ти б теж, мабуть, не хотів, щоб хтось дивився, як батьки вживають щодо тебе рішучих заходів (27 ст.)

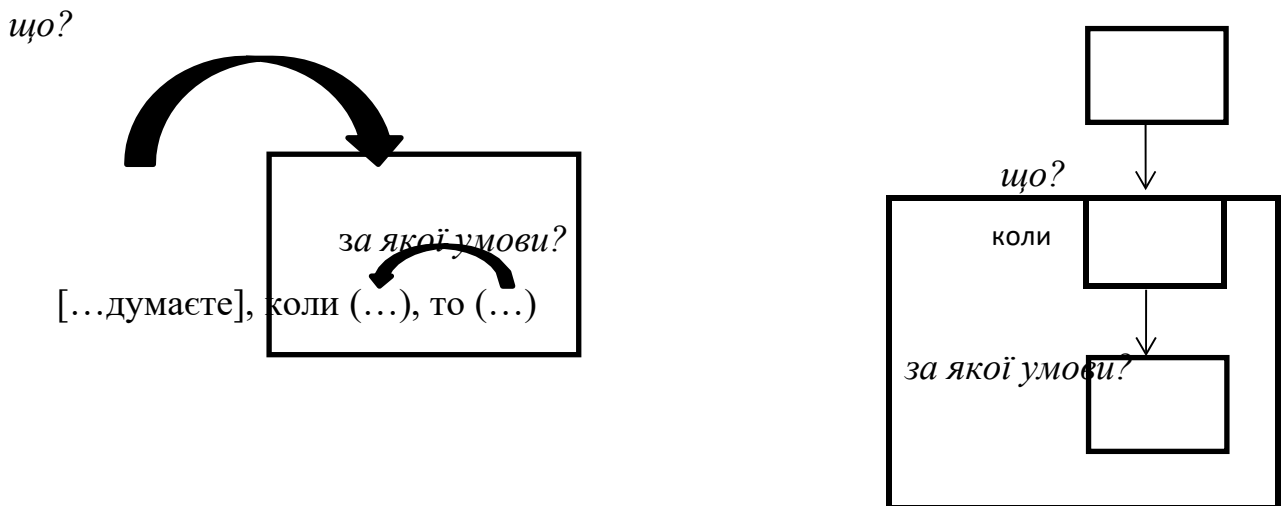
Думаю, що й ти б злякався, якби раптом став меншим за комаху (32 ст)

Річ у тім, що я, хоч і чарівний, хоч і казковий і для Ледарила через це невидимий, але сам боротися з ним не можу (35 ст)

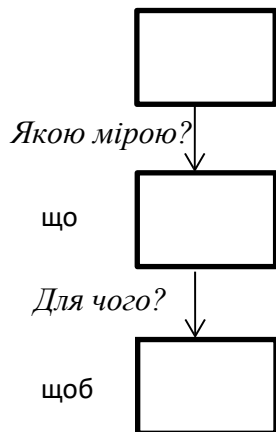

Ви думаєте, коли ви у щось граєтесь, то самі граєтесь? (31 ст)

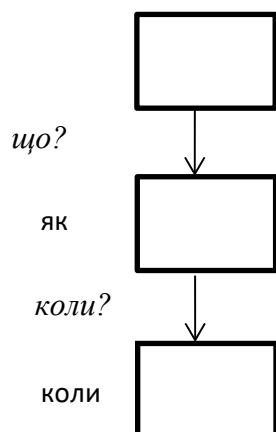
І тим носом так хропе, що й слів не вистачить, щоб описати те хропіння (40 ст)

якою мірою? *для чого?*
[...так...], що (...), щоб (...)

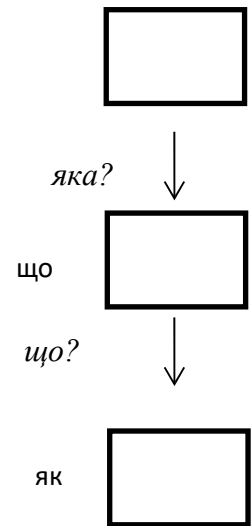
Згадав, як зітхнув тоді грайлик, коли вони залишали палац Хропулії (45-46 ст)

що? *коли?*
[згадав], як (...), (коли ...)

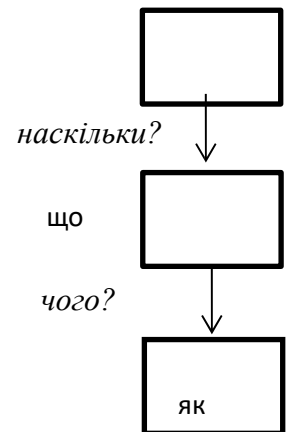
І така була тиша на уроках, така тиша, що чути було, як десь за вікном дзижчить у небі комар (47 ст)

яка? *що?*
 [... тиша], що (... чути було), як (...)

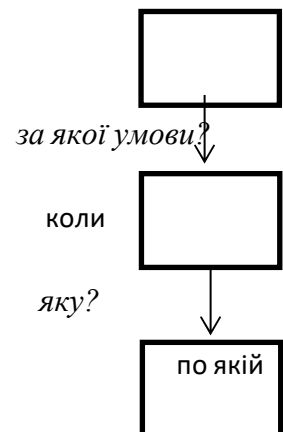
Вона була така дика, що ніхто в лісі не знав навіть, як її звать по батькові
 (48 ст)

наскільки? *чого?*
 [... така дика], що (... не знав), (як ...)

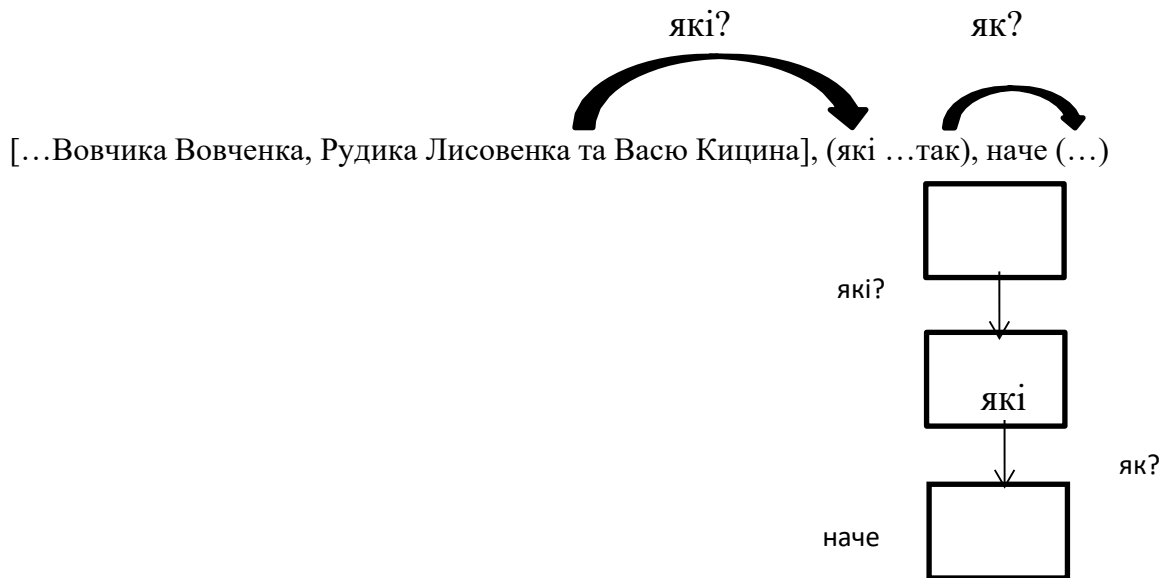

І серце його сповнювалося невимовного щему, коли він бачив вигін, свинарник, калюжу біля нього, леваду, по якій гордовито качки й гуси, глибокі грузькі колії на дорозі, вибиті машинами й тракторами... (55-56 ст)

за якої умови?
 [...], коли (... леваду, (по якій ...), ...)
яку?

Колько Колючка, Кося Вухань, Боря Сук і Михайлик Ведмеденко з подивом поглядали не лише на годинник, а й на Вовчика Вовченка, Рудика Лисовенка та Васю Кицина, які прибігли до школи і поводитися так, наче й не пропадали вчора нікуди (58-59 ст)

І хоче, щоб годинник зупинився, бо це йому треба для здійснення злочинних задумів...(61 ст)

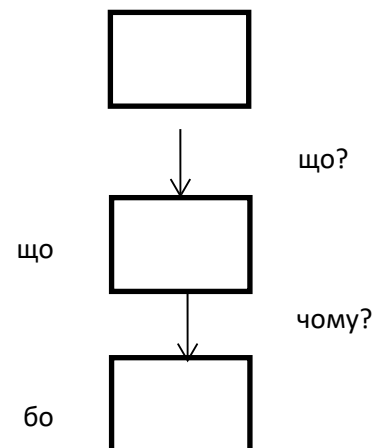

Писано лист лівою лапою, щоб не можна було встановити, хто писав (62 ст)

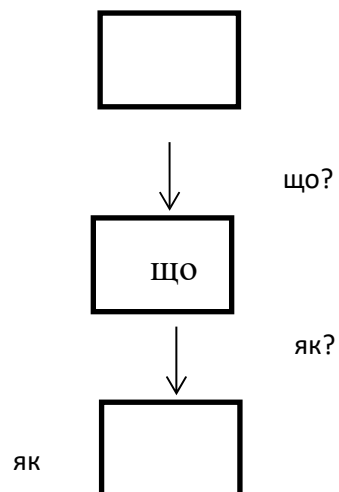
Але виявилось, що одне левеня залишилося живим, бо впало в глибокий пухкий сніг (64 ст).

[...виявилось], *що?* (...), *чому?* (...)

І тоді Вовчик і Рудик розповіли, що з ними трапилося того вечора, як вони грали у війну (64 ст).

[розповіли], *що?* (...), *як?* (...)

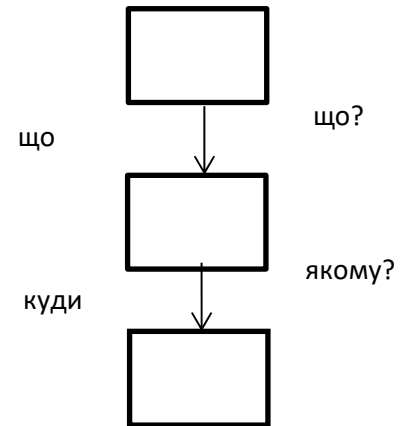
У них там є спеціальний комп'ютерний локаатор-шукатор, який з космосу може шукати на землі все, що хочеш (71 ст)

[...локаатор-шукатор], *який?* (...), *що саме?* (...)

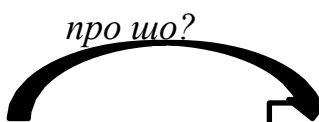

Шакал Бацила сказав, що на вулкані Петекатепопль, куди ми йдемо, живе дракон Жахоб'як (74 ст)

що? якому?

 [], що [..., куди (),...].

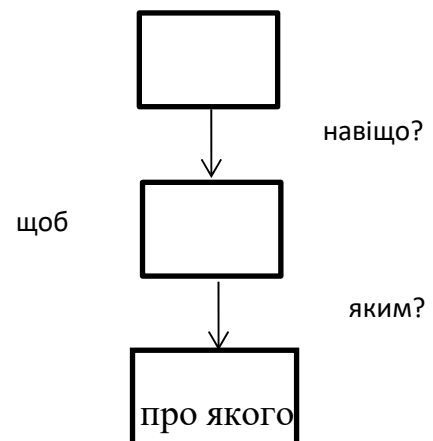
А тут ще Кося Вухань та Колько Колючка почали розказувати про свої пригоди із сонячним вовком Вовилом — як Начальник Канцелярії Нічних Кошмарів пан Морок, Баба Яга та її молодший брат Бабай дістали у Снігової Королеви чорне дзеркальце злого троля, що віддзеркалило сонячного вовка, який почав ганятися за сонячним зайчиком і не давав йому робити добрі справи (103 ст)

про що?

 [...почали розказувати ...], як (...дзеркальце...), (*яке?* що ...вовка), (*якого?* який...)

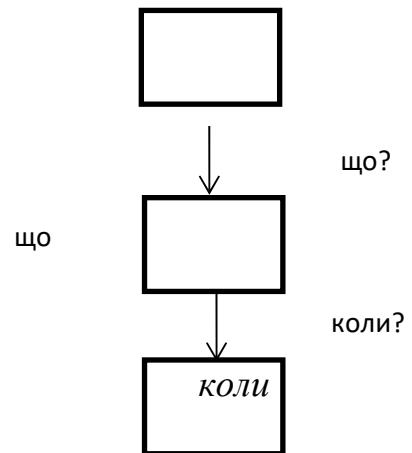
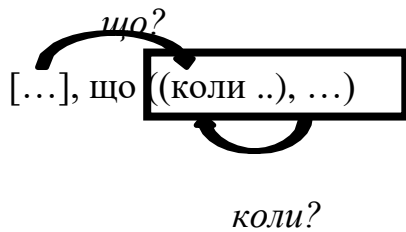
Тоді-то й вирішив Терентій теж вступити до лісової школи, щоб набратися знову знань і уникнути таких прикрих проколів, як із сонячним вовком, про існування якого він і гадки не мав (103 ст).

навіщо? *яким?*

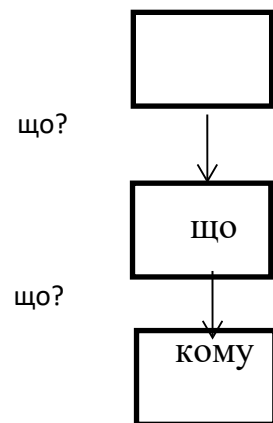
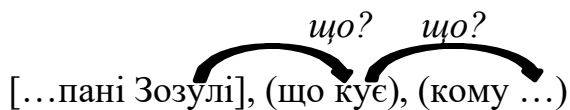
 [...], щоб (...вовком), (про якого ...)

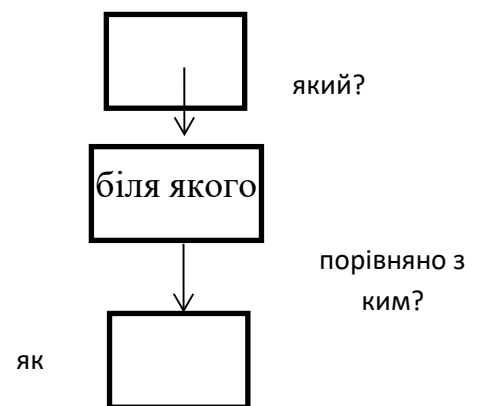
Нам Снігуронька казала, що, коли починається весна, вони з Дідом Морозом і Бабою Морозихою перебираються у холодні краї, на Північ! (106 ст)

І Пантера Ягуарівна побігла до ворожки-кукурожки пані Зозулі, що, як відомо, кує, кому скільки років жити лишилося (106 ст)

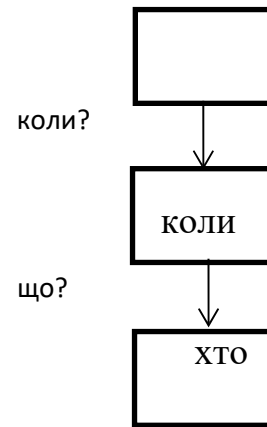

І раптом Терентій побачив сніговий барліг, біля якого маленький білий ведмедик ліпив зі снігу пиріжки, як наша дітлашня ліпить з піску (107 ст)

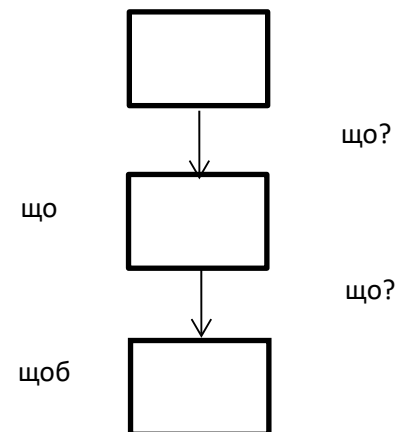
Зараз ви всі позамовкаєте, коли дізнаєтесь, хто я такий (116 ст)

коли? *що?*
 [...], (коли ...дізнаєтесь), (хто ...)

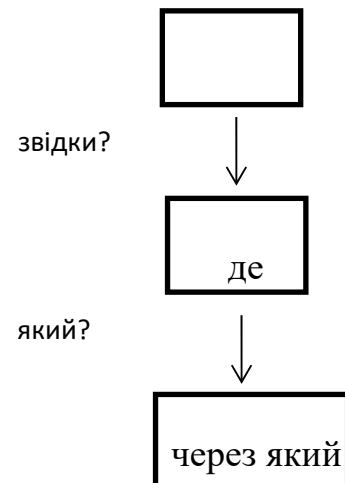
А найстрашніше було те, що Грифа весь час вимагав, щоб його розважали (117 ст)

що? *що?*
 [...найстрашніше було...], що (...вимагав), щоб (...)

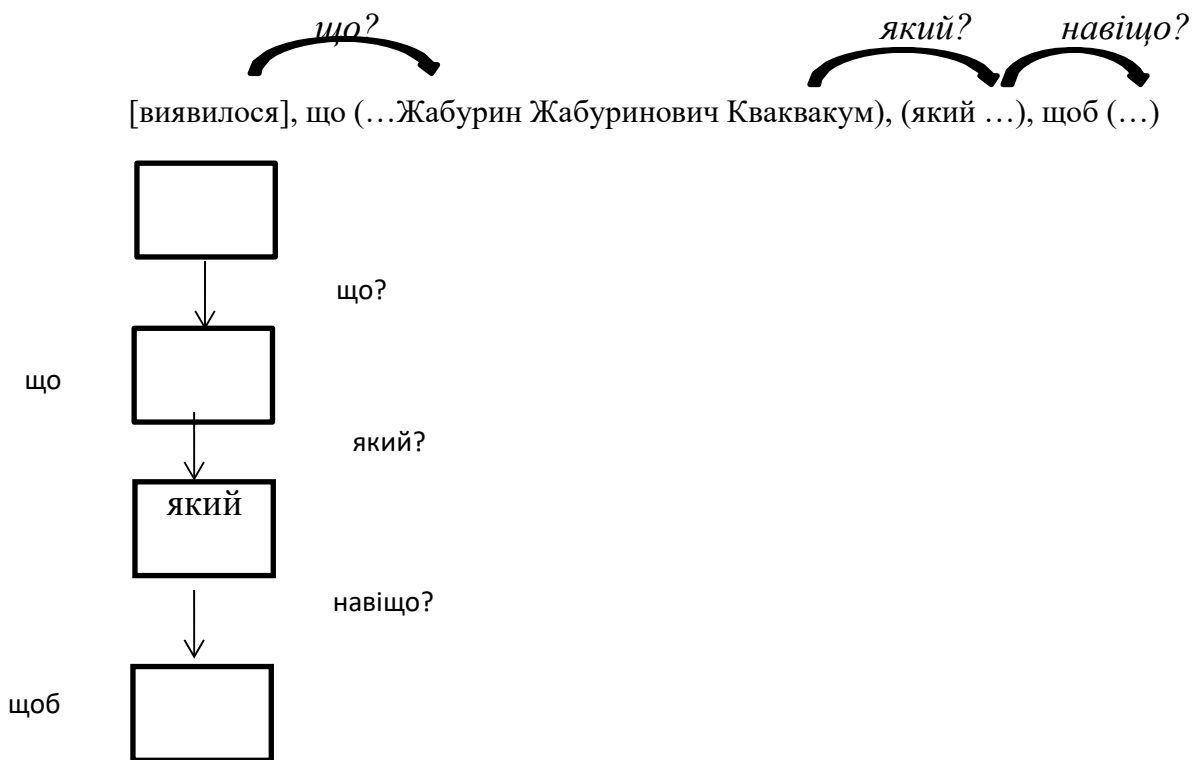

Світло падало згори, де виднівся отвір, через який голубіло небо (123 ст)

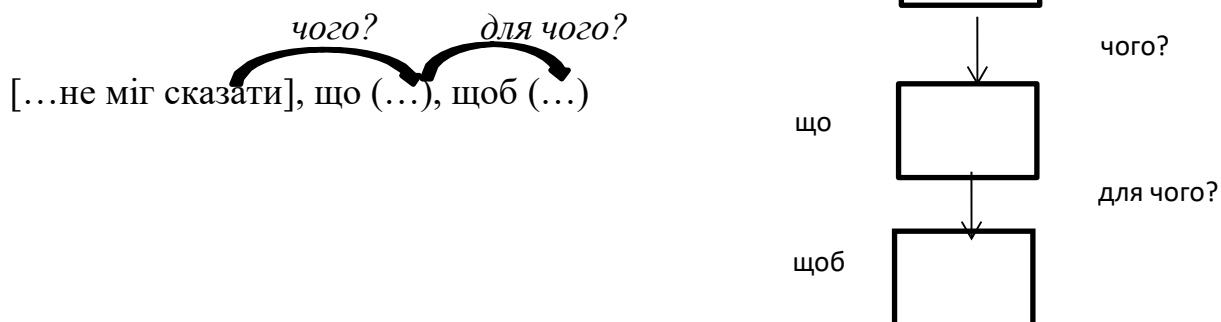
звідки? *який?*
 [...згори], (де ...отвір), (через який...)

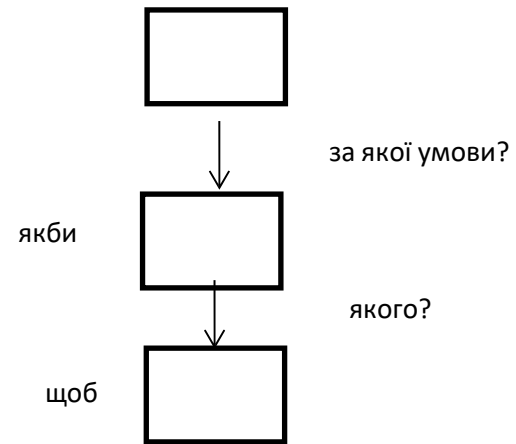
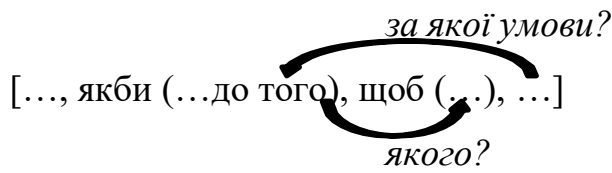
Виявилось, що жаба у золотих окулярах — то не хто інший, як знаменитий професор комахознавства, доктор болотяних наук Жабурин Жабуринович Кваквакум, який вийшов на пенсію й оселився у безлюдній печері, щоб ніхто його не турбував і не заважав писати мемуари, тобто спогади (124-125 ст)

Він же не міг сказати, що прийшов спеціально для того, щоб забезпечити вступ Жартика до лісею (129 ст)

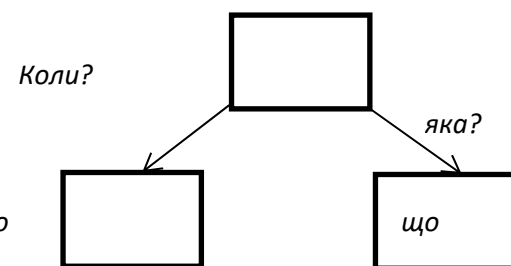
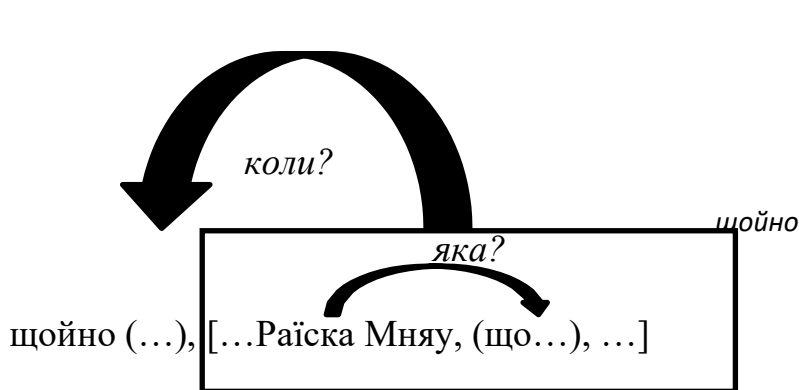

І, якби комісія почала схилитися до того, щоб не приймати, він би обов'язково втрутився (129 ст)

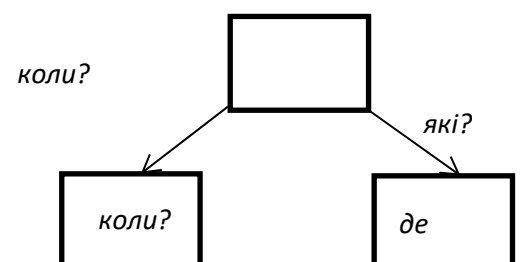
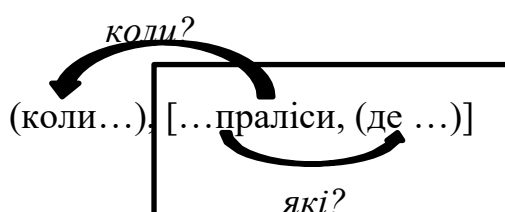

❖ **Складнопідрядне речення з неоднорідною супідрядністю:**

Щойно почався наступний урок, як Раїска Мняю, що сиділа поряд з їжачком, піднесла вгору лапу. (5 ст)

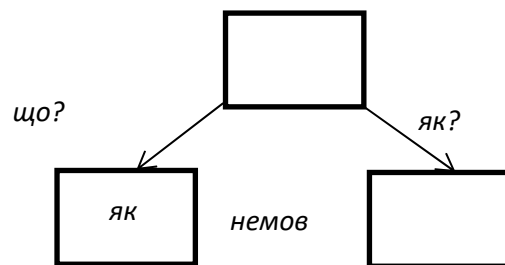

А коли бували уроки лісової історії, всі просто роти роззявляли, слухаючи оповіді слона Мамонта Африкановича про прадавні доісторичні праліси, де жили різні химерні плазуни і велетенські динозаври, шаблезубі тигри і печерні ведмеді, волохаті носороги і літаючі ящери...(6 ст)

Або лежав у траві і, наставивши вухо, слухав, як гуде у квітці джміль чи якась інша комаха, й усміхався блаженно, немов слухав симфонію (13 ст.)

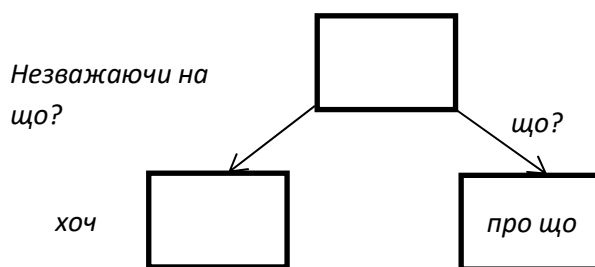
що?
[...слухав, (як...), ...], немов (...)
яким способом?

Хоч і ліньки, але треба ж побачити, піддивитися, підслухати, про що ж воно там балакатиметься, на тих батьківських зборах. (24 ст)

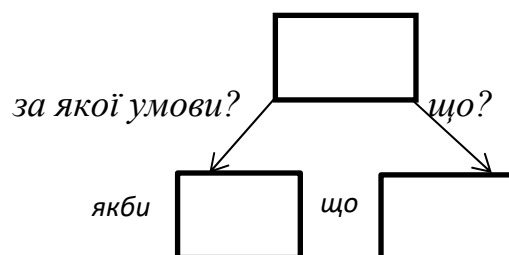
незважаючи на що?

Хоч (...), [...підслухати], (про що ...)
що?

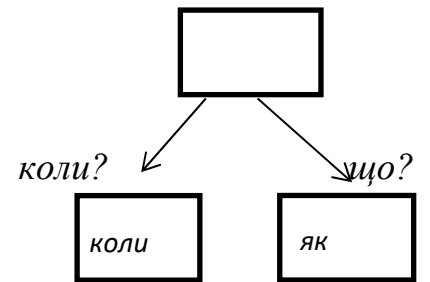
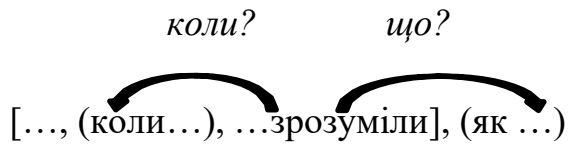

Якби не голос, вони б і подумали, що то гриб (30 ст)

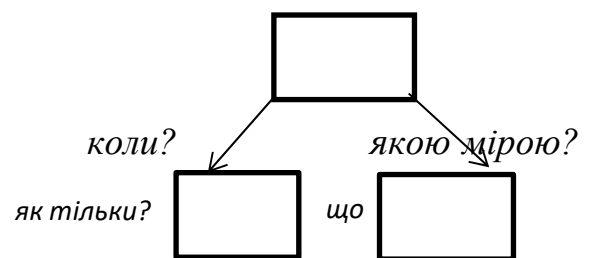
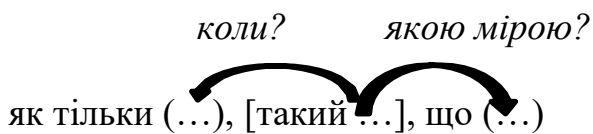
за якої умови?
Якби (...), [...подумали], що (...)
що?

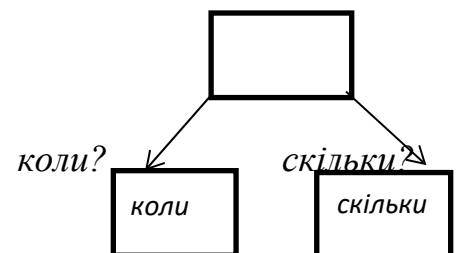
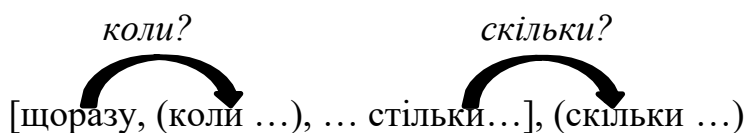
Бо справді, коли вони побачили школу, вчителів, то раптом зрозуміли, як же вони скучили за школою, за уроками (47 ст)

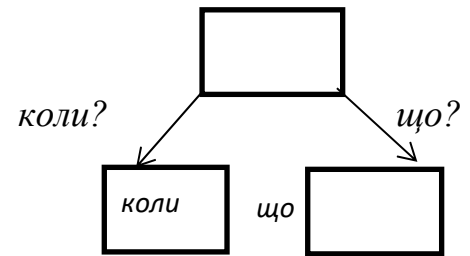
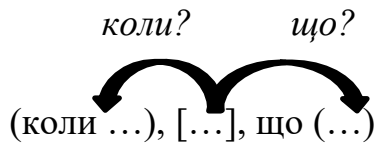
Але як тільки деренчав дзвінок на перерву, такий одразу вибухав галас, крики і сміх, що хиталися стіни (47 ст)

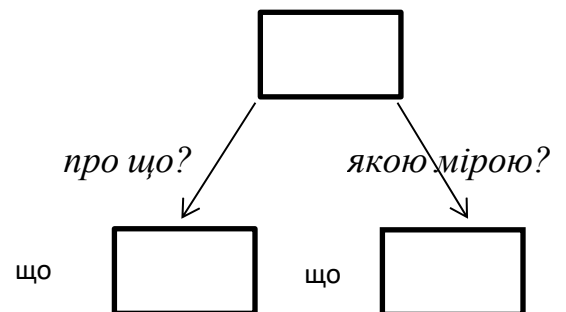
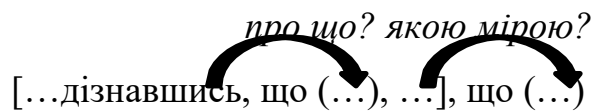
Щоразу, коли хвилинна стрілка підходила до цифри дванадцять, тітонька Зозуля відчиняла дверцята, визирала і кувала на весь ліс стільки разів, скільки було годин (50 ст)

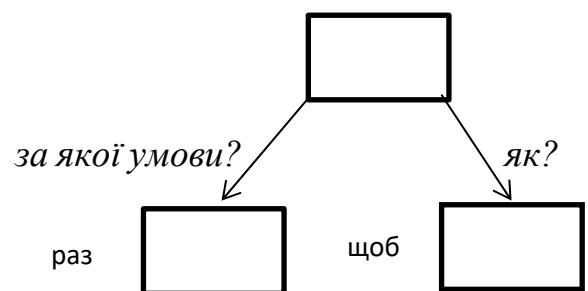
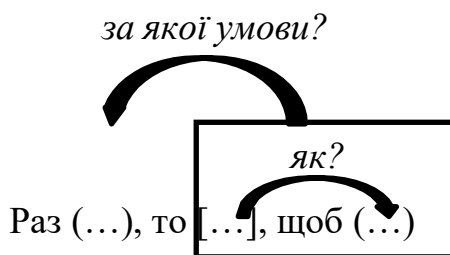
Коли всі попрокидалися і прийшли на Велику Галявину, то побачили, що годинник на дубі... цокає, іде (58 ст)

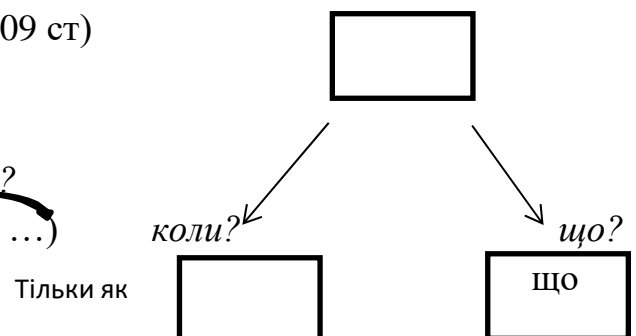
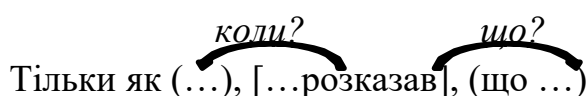
Познайомившись з Уфою та Енелоликом і дізнавшись, що вони інопланетяни, Дракон Вулканович так розхвилювався і засипав їх такою кількістю питань, що Жахоб'як змушений був утрутитися (77-78 ст)

Раз він став дорослим і вміє чаклувати, то, може, він зробить так, щоб Дюдя і Снігуронька подивилися весною на квіти, на зелені дерева, на траву, на метеликів... (92 ст)

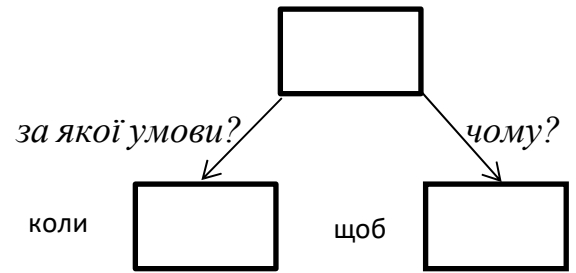

І тільки як Дід Мороз закінчив, швиденько розказав, що його привело на Північ, у Палац Дружби Морозів (109 ст)

Коли тобі таке кажуть, то треба бути найостаннішим боягузом, щоб відмовитися (121 ст)

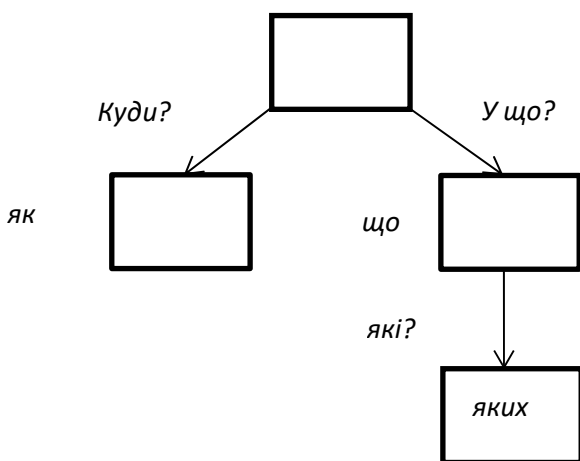
за якої умови? чому?
 Коли (...), то [...], щоб (...)

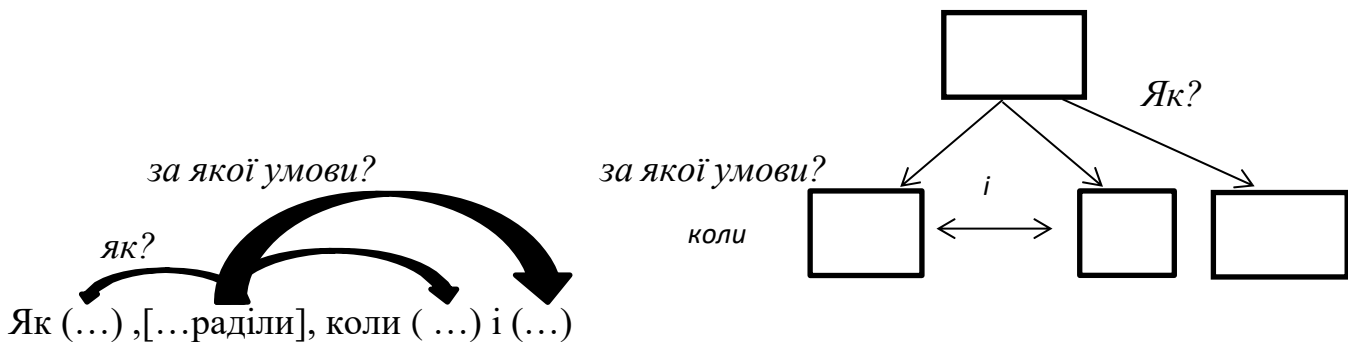
❖ **Складне багатоконпонентне речення з кількома видами підпорядкування**

Кося дивився, як вони без кінця рюмсають, і не міг повірити, що це оті горлохвати, яких він колись так боявся (27 ст) – *неоднорідна супідрядність та послідовна підрядність.*

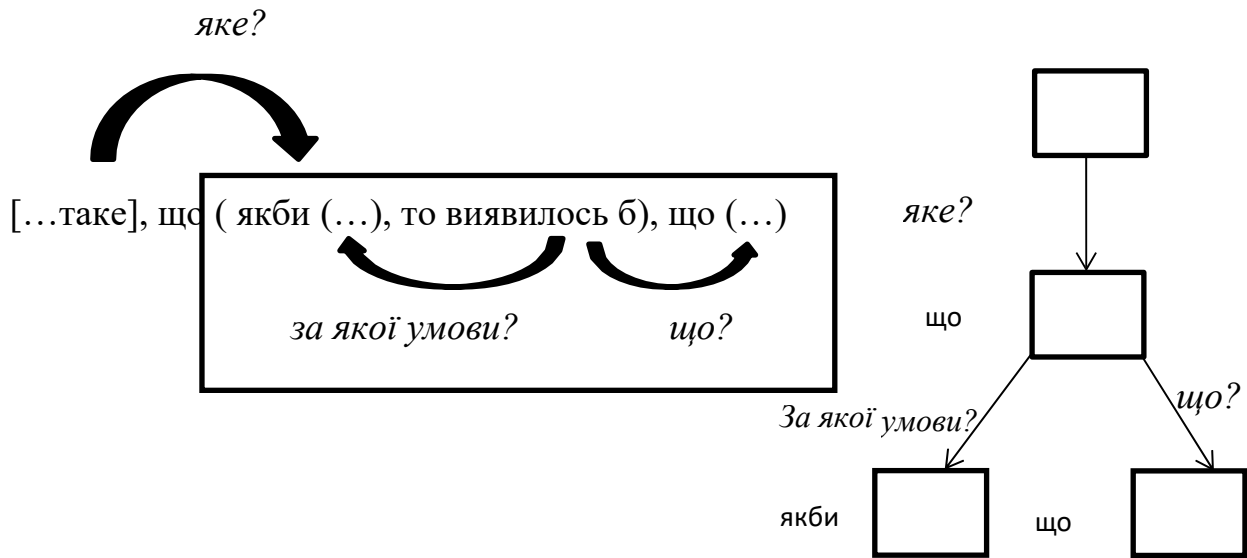
на що? у що? які?
 [...дивився, як (...), ... не міг повірити], що (...горлохвати), (яких ...)

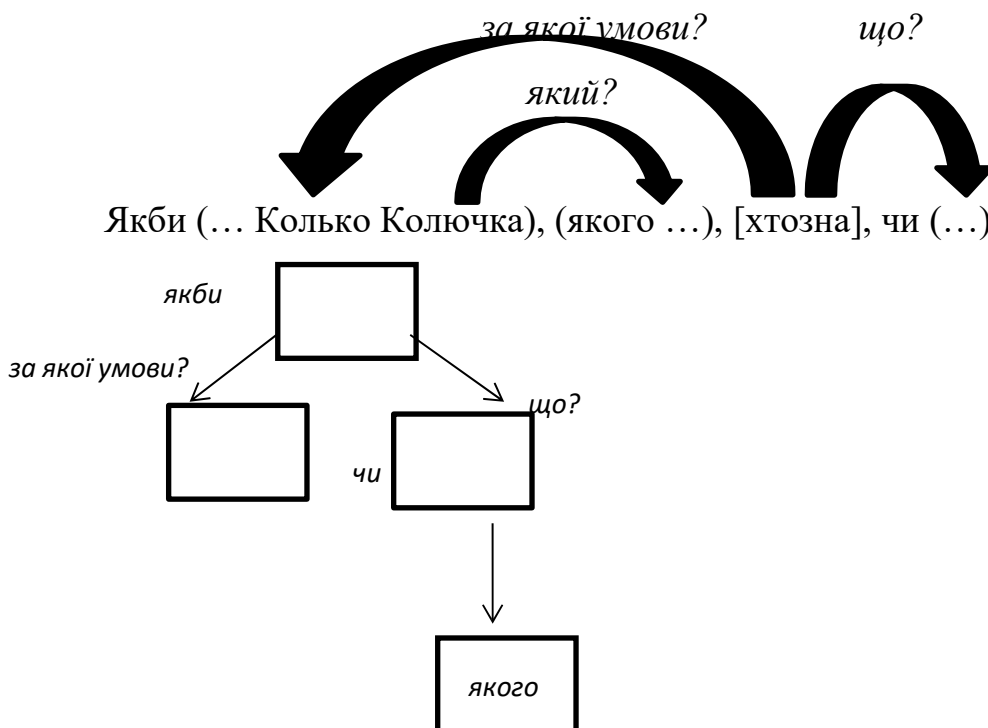
Як усі на світі школярі, вони завжди раділи, коли щось таке траплялося і уроки відмінялись (29 ст) – *неоднорідна та однорідна супідрядність.*

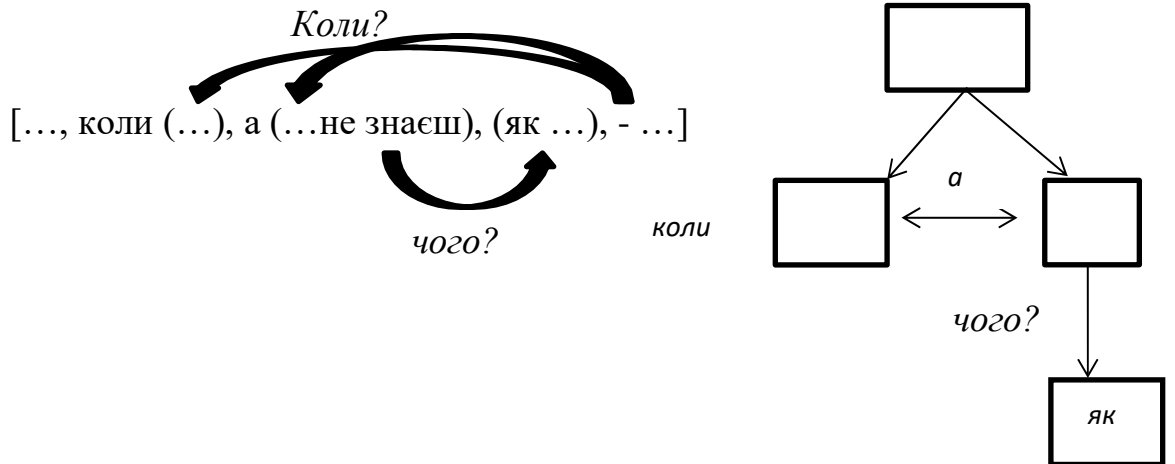
А вчитель фізкультури Макак Макакович виробляв таке, що якби суддівська колегія здумала зафіксувати його показники, то виявилось б, що він побив усі лісові рекорди — і зі стрибків угору, і з акробатики, і з художньої гімнастики (46 ст) – *неоднорідна супідрядність та послідовна підрядність*.

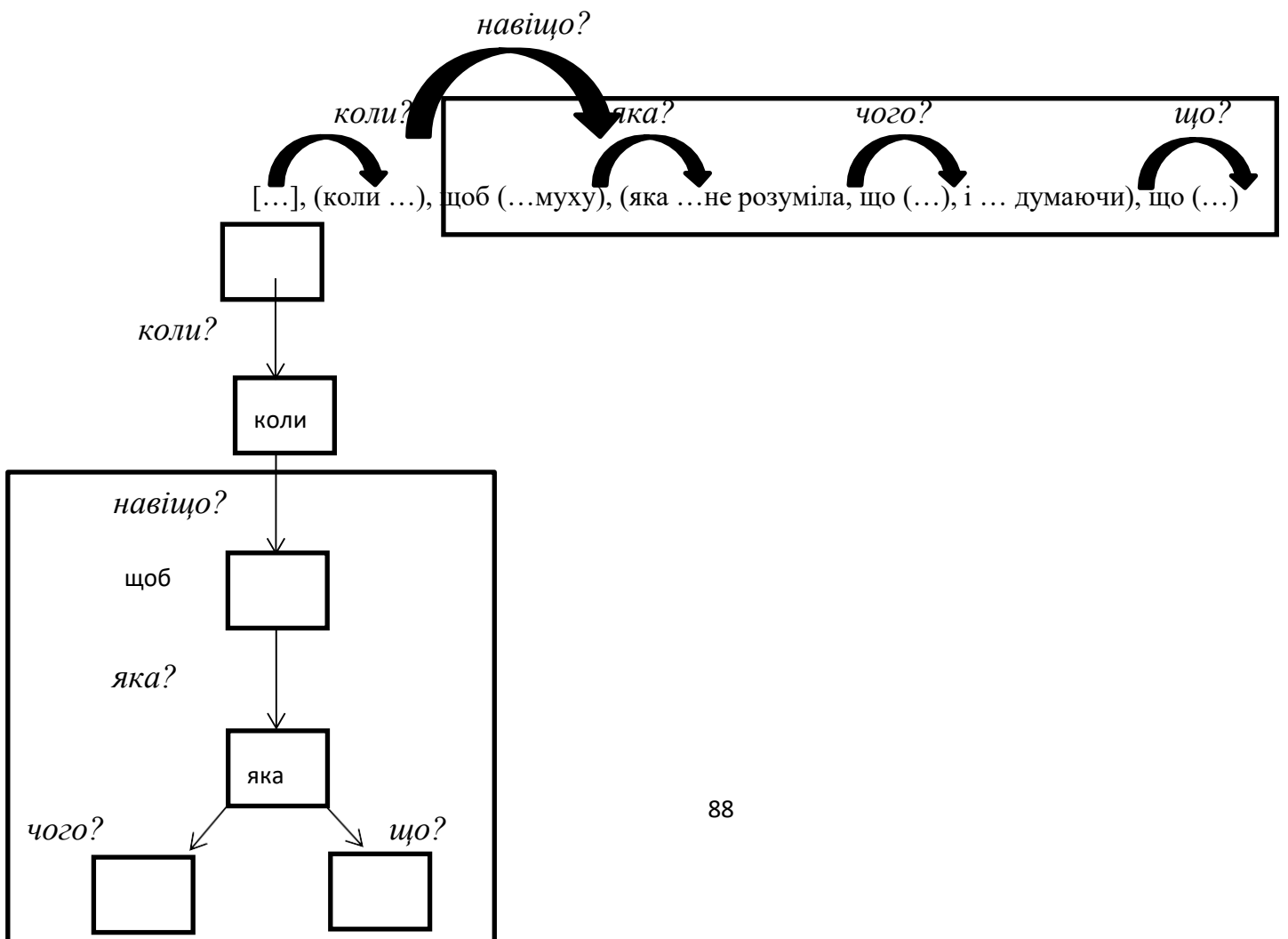
Якби не Колько Колючка, якого Кося розштовхав першим, хтозна, чи пощастило б добудитися інших (так міцно вони спали) (26 ст) – *неоднорідна супідрядність та послідовна підрядність*.

Справді, коли тебе всі підозрюють, а ти не знаєш, як виправдатися, — що маєш робити? (53 ст) (однорідна і послідовна) – *однорідна супідрядність та послідовна підрядність*.

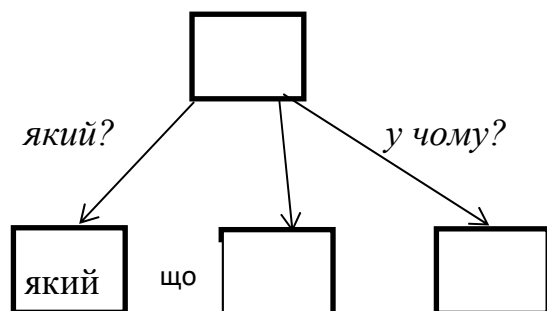
Милі серцю спогади роїлися у голові Бровка Барбосовича, коли він лежав серед двору на осонні, раз у раз клацаючи зубами, щоб одігнати набридливу муху, яка по дурості своїй не розуміла, що він заслужений артист, і сідала йому на носа, думаючи, що це ніс звичайнісінького сільського кунделя (56 ст) – *неоднорідна супідрядність та послідовна підрядність*.

Проте Лісовичок Боровичок, охоронець лісу, який мав з Ледарилом контакти, запевнив, що у Павутинії зараз застій, ніхто нічого не робить і нікого не викрадає (67 ст) – *неоднорідна та однорідна супідрядність*.

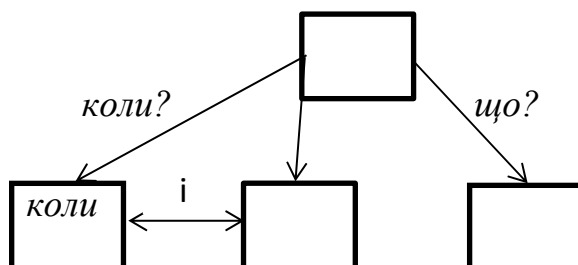
у чому?

Який?
 [...Лісовичок Боровичок, (який ...), ...запевнив], що (...), (...).

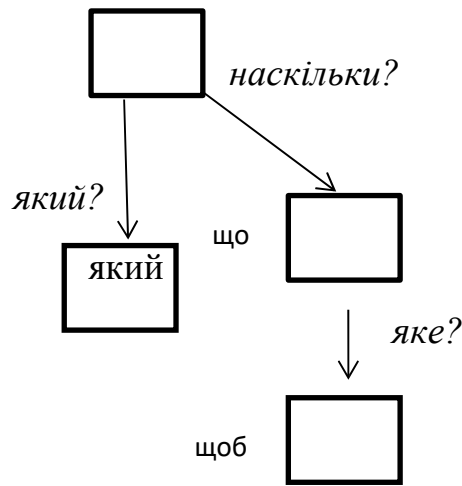
Коли дим розсіявся і вони оговталися, то побачили, що лежать у величезній печері, стіни якої казково виблискують барвистими дорогоцінними камінцями (75 ст) – *неоднорідна та однорідна супідрядність*.

коли? що?
 (коли ...) і (...), то [...], що (...)

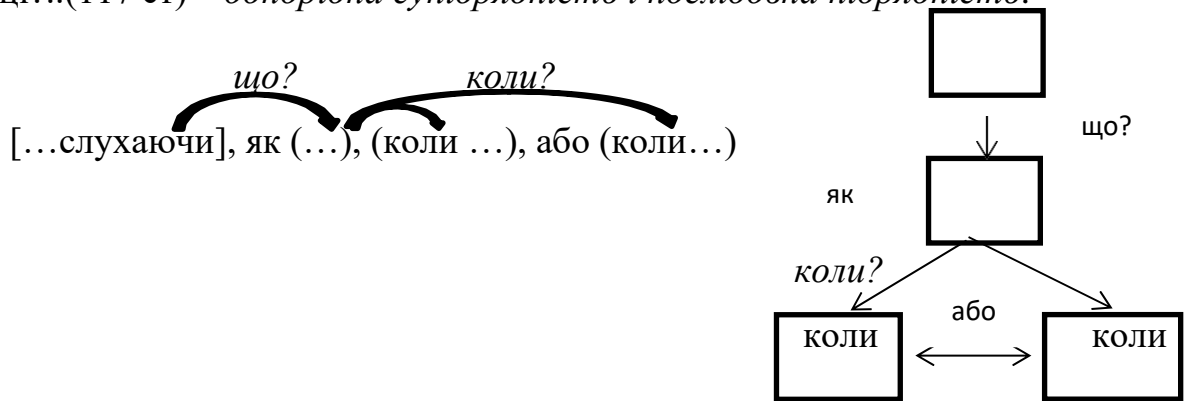

А вчитель фізкультури Макак Макакович, який харчувався лише заморськими бананами, охляв так, що не міг підвестися з ліжка, не кажучи про те, щоб проводити уроки та ще й демонструвати спортивні вправи (105 ст) – *неоднорідна супідрядність і послідовна підрядність*.

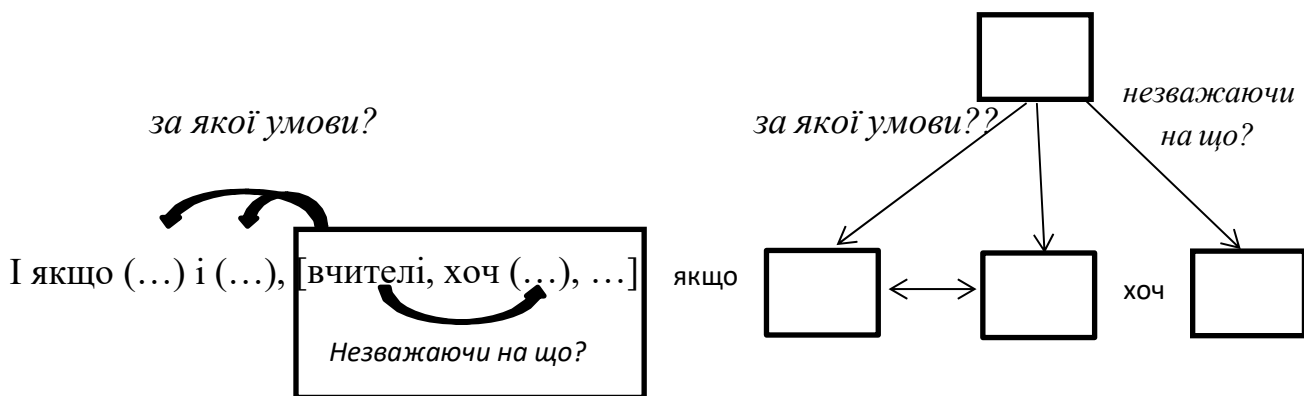
який? наскільки? яке?
 [... вчитель..., (який...), ...так], що (...про те), щоб (...)

Хіба можна лишитися байдужим, слухаючи, як відважний Кар Карлович дзьобнув саму імператрицю Катерину Другу, коли вона у 1775 році ліквідувала Запорізьку Січ, або коли він накаркав поразку Наполеонові у 1812 році?..(117 ст) – *однорідна супідрядність і послідовна підрядність.*

І якщо вони добре вчаться і витівки їхні не злі, не образливі, вчителі, хоч і гримають на них часом, та люблять їх не менше ніж зразкових нудних слухнянців (129 ст) – *однорідна та неоднорідна супідрядність.*

ВИСНОВКИ

Із численних досліджень українських мовознавців бачимо, що складнопідрядні речення є надзвичайно складними та водночас цікавими для вивчення синтаксичними одиницями. З'ясовано, що існували різні мовознавчі погляди на їхню природу. Так, І. Нечуй-Левицький (1914) послуговувався терміном «додавальні речення» щодо підрядних частин складного речення, а В. Сімович (1919) пропонує дефініцію «побічних речень»: «Вони бувають для головних речень присудками, підметами, предметами, прислівниковими та прикметниковими додатками, вони головні речення тільки доповнюють»¹⁰⁷.

Обидва трактують це явище з боку логіко-граматичної класифікації, тоді, як ми з'ясували, що на сучасному етапі визнано більшістю українських мовознавців структурно-семантичну класифікацію. Зауважимо, що не виправдала себе логіко-граматична класифікація, у межах якої підрядні частини складнопідрядного речення співвідносили із членами речення (такий ізоморфізм ігнорував цілісність складнопідрядного речення). Визнали обмеженість і формально-синтаксичної класифікації, бо її підхід базувався більше на дослідженні та аналізі сполучників і сполучних слів підрядної частини, тоді як цілісна структура речення знову ж таки залишалася на периферії вивчення.

Дослідження складнопідрядних синтаксичних конструкцій неможливе лише в царині синтаксису (воно було б неповноцінним), бо варто досліджувати їх в стилістичному аспекті. Зокрема, було з'ясовано, що зараз останній переважає над формально-граматичним щодо вивчення синтаксичних одиниць (важливими стали прагматичні підходи до аналізу тексту). Звідси неможливо не погодитись із словами В. Ващенка, що саме в синтаксичній будові мови закладено великі можливості для стилістики.

¹⁰⁷ Ващенко В.С. Стилістичні явища в українській мові. Частина перша. — Харків: Вид-во ХДУ, 1958. — с. 134.

Складнопідрядні речення в кожному функційному стилі виявляють себе по-різному. Науковому мовленню властиві розлогі речення, тоді як дитяча проза, зазвичай, непереобтяжена зайвою інформацією. Діалог В. Нестайка з юним читачем є невимушеним саме завдяки синтаксичній організації його збірки.

Так, було виявлено складних елементарних речень в аналізованій дитячій прозі В. Нестайка аж 80 % (301 елемент), на відміну від неелементарних, яких налічуємо 20 % (76 елементів). Складні речення із підрядною обставинною частиною складають левову частку серед усіх 2-компонентних – 157 (зокрема, представлено всі види). Доволі багато і складних речень із підрядною з'ясувальною частиною – 74 (25 %), бо автор, мабуть, хотів таким чином підкреслити інтенційність своєї збірки – для дітей (а діти, як відомо, люблять усе з'ясовувати й когніція в них розвинена більше, ніж в дорослих). Найменше знаходимо складних із підрядною означальною частиною – 20 (18%). Серед останніх виокремлюємо ще складнопідрядні займенниково-означальні речення – 15 (5%) (див. додаток 3).

Найбільше багатоконпонентних структур зафіксовано з послідовною підрядністю – 32 (43 %); далі – з однорідною супідрядністю, яких нараховуємо 18 (24%); з неоднорідною супідрядністю – 13 (17 %); з кількома видами підпорядкування – 12(16%). Найбільш структурно розгалуженими є речення із кількома видами підпорядкування, серед яких знаходимо 5-ти та 6-тикомпонентні складні конструкції (це, зокрема речення з неоднорідною супідрядністю та послідовною підрядністю – 5, з однорідною та неоднорідною супідрядністю – 3, з однорідною супідрядністю й послідовною підрядністю – 2).

Для багатоконпонентних структур із послідовною підрядністю характерною є постпозиція підрядної частини (хоча нерідко бачимо останню в інтерпозиції). Семантико-синтаксичні відношення в цих реченнях ієрархічні. Особливість підрядних частин у складнопідрядних реченнях з однорідною супідрядністю в тому, що вони поєднуються з головною частиною речення

здебільшого за допомогою однакових сполучних засобів – сполучників **що, хоч, поки** чи сполучних слів **як, хто**.

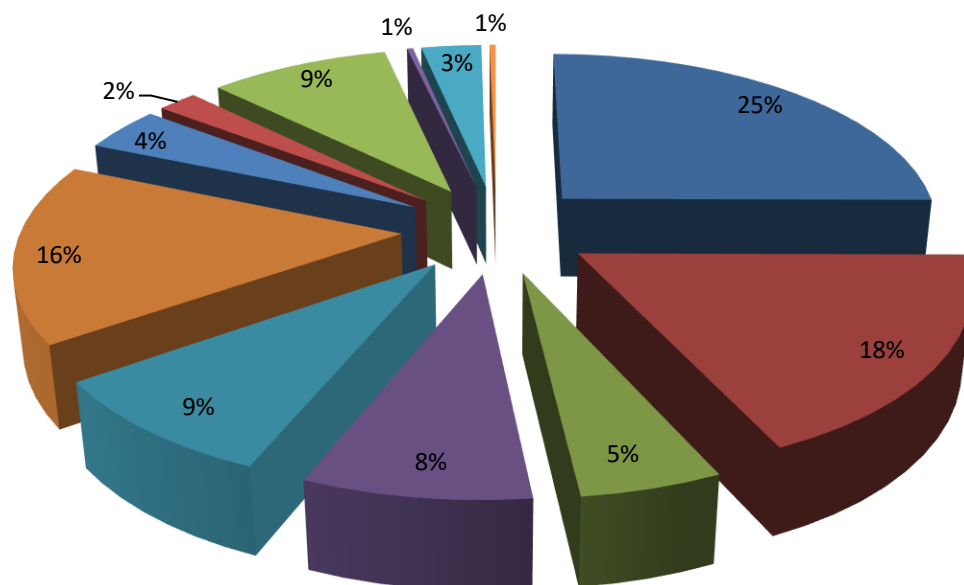
У багатокомпонених реченнях із неоднорідною супідрядністю виокремлюємо таку їх ознаку як дистантне розміщення. Можемо простежити певний корелятивний зв'язок між останніми й складними конструкціями з послідовною підрядністю. Так, переставивши компоненти в реченні з неоднорідною супідрядністю, матимемо зміну моделі й, відповідно, послідовно розташовані підрядні частини. Звідси зауважимо, що В. Нестайко не використовує активно інверсію, адже для дітей звичним є логічне розташування синтаксичних одиниць.

Отже, досліджено синтаксичну організацію дитячої збірки В. Нестайка «Дивовижні прогоди в лісовій школі». Цікаво було простежити особливості складнопідрядних конструкцій в аспекті стилістичного синтаксису. Тому вважаємо, що вивчення цього виду речень є перспективним, зокрема і щонайголовніше – в дитячій прозі.

Складні речення

- з підрядною з'ясувальною частиною
- з підрядною означальною частиною
- з підрядною займенниково-означальною частиною
- з підрядною обставинною часу
- з підрядною обставинною причини
- з підрядною обставинною умови
- з підрядною обставинною мети
- з підрядною обставинною способу дії
- з підрядною обставинною міри і ступеня
- з підрядною обставинною місця

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Алексеева О.* Експресивний синтаксис оповідання Миколи Вінграновського «Не дивись мені в спину». Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». 2013. Кн. 1. С. 169–173.
2. *Антоненко С.* Эпистолярный текст как отражение культуры определенной эпохи. Мова і культура: П'ята міжнар. наук. конф. «Культурологічний контекст мови». Київ : Collegium, 1997. Т. II. С. 8- 10
3. *Бевзенко С. П.* Сучасна українська мова: Синтаксис. – Навч. посіб./ С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. – К.: Вища шк., 2005. – 270 с.
4. *Белошапкова В. А.* Грамматическая природа сложного предложения / В. А. Белошапкова // Проблемы современной лингвистики: сб. науч. тр. – М., 1968. – С. 138–151.
5. *Беценко Т. П.* Ідіостиль Василя Стефаника: синтаксичні засоби поезики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 2016. Вип. 21. Т. 1. С. 1-4.
6. *Бибик С.* Оповідність в українській художній прозі: монографія / за наук. Ред. С. Єрмоленко. Київ; Луганськ, 2010. 288с.
7. *Білодід І. К.* Сучасна укр. літ. мова. Стилїстика. - К.: Наукова думка, 1973. - с.444-588
8. *Богородицкий В. А.* Общий курс русской грамматики (из университетских чтений) / В. А. Богородицкий. – [5-е изд.]. – М. ; Л., 1935.–156 с.
9. *Бойцун І.* Твори Є. Гуцала для дітей: проблеми художньої майстерності: автореф. дис. канд. філол. наук. Запоріжжя, 2000. 20 с.
10. *Ващенко В.С.* Стилїстичні явища в українській мові. Частина перша. — Харків: Вид-во ХДУ, 1958. — 228 с
11. *Виноградов В. В.* О языке художественной литературы / В. В. Виноградов. – Москва : Гослитиздат, 1959. – 616 с

12. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови. Синтаксис : підруч. для студ. філол. ф-тів вузів / І. Р. Вихованець; голов. ред. М. С. Тимошик ; ред. Л. Л. Щербатенко. – Київ: Либідь, 1993. – 365, [3] с.
13. *Вихованець І. Р.* Нариси з функційного синтаксису української мови. - Київ: Наукова думка, 1992. – 224 с.
14. *Ганич Д. І.* Словник лінгвістичних термінів / Д. Ганич, І. Олійник. – Київ : Наукова думка, 1985. – 360 с.
15. *Гоменюк О.* До проблеми лінгвістичного вивчення текстів дитячої літератури // Дискурс у сучасному науковому, соціокультурному та інформаційному просторі: зб. тез доповідей Міжнар. Науково-практ. конференції. – Маріуполь, 2013. – с. 37
16. *Горобець Р. І.* Мова сучасної української прози для дітей: з історії вивчення питання // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вінниця. 2018. – С. 11-14
17. *Денисовець І.* Словотвірна вербалізація емоційно-оцінної семантики в сучасній українській дитячій прозі: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2016. 19 с.
18. *Дзюбишина-Мельник Н.* Фольклор, поет і дитина. Культура слова. 1992. Вип. 43. С. 80–85.
19. *Єрмоленко С. Я.* Синтаксис і стилістична семантика : [монографія] / Світлана Яківна Єрмоленко. – Київ : Наук. думка, 1982. – 210 с.
20. *Єрмоленко С. Я.* Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор: за ред. С. Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
21. *Завальнюк І.* Найтипівіші засоби експресивного синтаксису в прозі Івана Багряного. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика». 2011. Вип. 15. С. 191–197.
22. *Загнітко А.* Структурні і семантичні різновиди українських синтаксичних інновацій //Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Випуск 11. У 2-х ч. / Укл. А.Загнітко (наук.ред.) та ін. – Ч.І. –Донецьк: ДонНУ, 2003. – С.135-147.

23. *Загнітко А.П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
24. *Заскалета В. П.* Історія формування складнопідрядних речень з підрядними означальними. Diss. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02. 01 «Українська мова»/В.П. Заскалета. – Київ, 2003. – 28 с.
25. *Зінченко Л. С.* Складнопідрядні речення з послідовною підрядністю в ідіолекті Люко Дашвар // Вісник студентського наукового товариства. – 2013. №10. С. 137-140
26. *Івкова Н.* Еволюція поглядів на парцельовані та приєднувальні конструкції / Н. Івкова // Вісник Черкаського ун-ту, 2005. – Вип.78. – С.64–72.
27. *Історія української мови : Синтаксис : [монографія] : / Г.П. Арполенко [та ін.] ; відп. ред. А.П. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1983. – 504 с.*
28. *Карабута О. П.* Художньо-виражальні засоби складних речень та періоду у прозі Ірени Карпи // Карабута О. Художньо-виражальні засоби складних речень та періоду у прозі Ірени Карпи / О. Карабута // Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Сер. Лінгвістика. — 2010. — Вип. 12. — С. 231–235
29. *Козловська Л.* Експресивний синтаксис епічних творів Михайла Стельмаха. Культура слова. 1996. Вип. 48/49. С. 67–72
30. *Кондратенко Н.* Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 320 с.
31. *Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови : [у 2 ч.] / Б. М. Кулик. - Київ : Рад. шк., 1959 - 1961.
32. *Курс сучасної української літературної мови / Інститут мовознавства Академії наук УРСР імені О. О. Потебні; ред. Л. А. Булаховський. – Київ: Радянська школа, 1951. – 407 с.*
33. *Левицький М. П.* Українська граматики для самонавчання / М. П. Левицький. – Вид. 3-тє, випр. і доп. – Катеринослав – Ляйпциг, 1923. – 197 с.
34. *Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.] – К. : ВЦ “Академія», 1997. – 752 с.*

35. *Майко С. С.* Парцеляція як засіб експресивного синтаксису в романі В. Лиса «Країна гіркої ніжності» // Матеріали XI Міжнародної науково–практичної конференції. – Рівне, 2018, - с. 12
36. *Марич С.* Синтаксис Михайла Стельмаха: складні синтаксичні утворення. Київ: ВПОЛ, 1999. 380 с.
37. *Марчук Л.М.* Роль складних багатокомпонентних речень в організації текстів сучасної української художньої прози / Л. М. Марчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. - 2010. - № 23. - С. 117-120.
38. *Маценко К. В.* «Багатокомпонентні складнопідрядні речення з послідовною підрядністю в романі Василя Шкляра «Ключ» // Вісник студентського наукового товариства. – 2018. - №19. С. 163-164
39. *Мацько Л. І.* Стилістика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
40. *Нечуй-Левицький І. С.* Граматика української мови / І. С. Нечуй-Левицький. – Київ: Друк. І. І. Чоколова, 1914, Ч. 2 Синтаксис. - 94 с.
41. *Палатовська О.В.* Російське складне речення в когнітивно-дискурсивному висвітленні (на матеріалі усної науково-професійної комунікації): дисертація. – Київ, 2020. – 449 с.
42. *Папуша О.* Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу. Слово і час: науковий журнал інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України та національної спілки письменників України. 2004. № 12. С. 20–27.
43. *Пентиліук М.* Стилістичний синтаксис Яра Славутича // Вісник Таврійської фундації: Вип. 6. — К.–Херсон: Просвіта, 2009. — С. 48-60.
44. *Пономарьова В. В.* Мовнотилістичні особливості дитячої прози ХХ – ХХІ сторіччя: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» /– Херсон : ХДУ, 2020. – 46 с.
45. *Прокопенко Н.* Стилістичний синтаксис прози Павла Загребельного. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали

Всеукраїнської наукової конференції. Суми: Сумський держ. ун-т, 2014. С. 200–202.

46. *Прокопчук Л. В.* Функційні вияви складнопідрядних порівняльних речень у художній прозі Михайла Стельмаха / Л. В. Прокопчук // Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народж. письменника / гол. ред. О. М. Куцевол [та ін.]. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. – С. 152-156
47. *Свистун Н. О.* Складнопідрядні речення розчленованої структури зі значенням прямої і розчленованої структури зі значенням прямої і зворотної зумовленості (на матеріалі творів Бориса Харчука "Межі і безмежжя", "Майдан") / Н. О. Свистун // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство / редкол.: М. Ткачук, Е. Бялка, К. Гуща [та ін.] ; за ред. М. П. Ткачука. – Тернопіль : ТНПУ, 2016. – Вип. 44. – С. 100–103
48. *Сімович В. І.* Граматика української мови : для самонавчання та в допомогу шк. науці / Василь Сімович; Українська накладня. – 2-ге вид. з одмінами й дод. – Київ ; Ляйпціг: Укр. накладня, [1919]. – 584 с
49. *Слинько І. І.* Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання: [навч. посібник] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 666 с.
50. *Смаль-Стоцький С.* Граматика руської мови / уклад. С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. – 3-є вид., випр. і доп. – Відень: Книгарня тов-ва ім. Шевченка, 1914. – 202 с.
51. *Сологуб Н. М.* Синтаксис художньої літератури для дітей / Н. М. Сологуб // Твори для дітей і про дітей у вітчизняній і зарубіжній літературі : матеріали доповідей обласної міжвузівської науково-методичної конференції (11–15 травня 1991 р.). – Ч. 1. – Одеса, 1991. – С. 63–65.
52. *Ставицька Л.* Про термін ідіолект / Л. Ставицька // Українська мова. — 2009. — № 4. — С. 3-17

53. *Стилістика української мови: підручник* / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько; за ред. Л. Мацько. Київ: Вища шк., 2003. 462 с.
54. *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис* : [кол. монографія] / Ордена Труд. Червон. Прапора Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; за заг. ред. І. К. Білодіда. – Київ: Наук. думка, 1972. – 511, [4] с.
55. *Тараненко С.* Лінгвостилістичні особливості використання парцельованих конструкцій у сучасному малоформатному прозовому творі: комунікативно-прагматичний // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія», 2019, 7 (75): 40-46.
56. *Труш О. М.* Особливості функціонування складних речень із підрядними обставинними в науковому мовленні Івана Франка. Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2012, 57: 62-74.
57. *Труш О. М.* Функціонування складних речень із підрядними обставинними частинами в науковому мовленні Івана Франка. // Україноцентризм українського сумління. – Львів, 2014. – 597 с.
58. *Українська мова. Енциклопедія* / [редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – [3-є вид., зі змін. і доп.]. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.» ім. М. А. Бажана, 2007. – 856 с.
59. *Український правопис* / За ред. І. Кириченка. — К.: Українське державне видавництво, 1945. — 180 с.
60. “*Український правопис. (Проект)*”. Харків: ДВУ, — 1926, — С. 3 — 7.
61. *Христіанінова Р. О.* Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові / Раїса Христіанінова. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 351 с.
62. *Цілина М. М.* Сучасна українська літературна мова (Синтаксис складного речення): посібник для дистанційного навчання / Марина Цілина. – Київ: Університет "Україна", 2017. – 228 с.
63. *Шерех Ю.* Нарис сучасної української літературної мови / Ю. Шерех. -Мюнхен: Молоде Життя. - 1951.
64. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови. – Київ: "Академія". 2004. - 408 с.

65. *Шульжук К. Ф.* Функціональні параметри складного речення в художньому стилі. Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії 2002. Вип. 10 (2002): 6-12.
66. *Юріна Ю.* Особливості ідіостилю Олени Теліги / Ю. Юріна // Південний архів. Філологічні науки: [зб. наук. праць / ред. О. Мішуков та ін.]. – Херсон : Вид-в ХДУ, 1999. – Вип. У–УІ. – С. 147 –156.